SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

GODINA III
BROJ 23

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Francuska 5, tel. 28-490

BEOGRAD, UTORAK 6 JUN 1950

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
3 DINARA

Isidora Sekulić

Ne okreći leđa svojoj zemlji, jer

ako sa izgrevanjem sunca nisu i tvoje oči izgrejale nad tvojom zemljom, zemlju tvoju trese jeza i zimogroza.

Ovih dana mi je prijatelj iz Zagreba pisao i tražio od mene da uz prevod romana Džozefa Konrada, rodom i jezikom Poljaka, koji se, pre Engleske, drukčije zvao i drugi bio — da napišem uz knjigu pogovor. Rok je bio strogo kratak. A i da nije, ko zna da li bih sa svojim rukopisom zadovoljila izdavača. Jer — uz prvi moj pogled koji je tražio da se uperi u sen i književno delo Konrada, osetih u glavi i duši kao udarac oluja, i okrenuh se od literature u problem zemlje, rodne zemlje, u jedanaestu zapovest božju, ako hoćete, i prvu zapovest ljudsku: Ne idi iz svoje zemlje, ne okreni svojoj zemlji leđa nikada, ni pod kojim uslovima, jer ma kome ili čemu da ćeš povremeno ugoditi svojom emigracijom ili svojim begstvom, od svoje zemlje se kidaš i otkidaš, a to će zemlju zaboleti odmah, a tebe ranije ili kasnije... Kad je ono tadašnja vojska naša kretala preko Albanije u izgnanstvo, a za njom, sa njom, pa preko nje i pre nje stao se kotrljati svet koji je poneo i cilindre i ženske perišane, nikome nismo odobravali odlazak iz zemlje sem vojniku i oficiru. Nismo odobravali odlazak ni starome kralju. Stari kralj, ni vojnik ni borac, da je ostao u zemlji, ostao bi svetao primer, bio bi melem svima okupiranima, i našoj i njegovoj zemlji. Moralnija je bila istorija čovečanstva ranije, kada kraljevi nisu bili neprikosnoveni, kad su imali dužnosti. Stari egipćani su nad mrtvim kraljem glasali: da li je zaslužio častan grob, ili nije. Leš i parada su dotle čekali...

Konrad, gonjen nečim, maštom, nuždom, ili prkosom, krenuo je u beli svet. Dotle je sve dobro. Postao je mornar u engleskoj trgovačkoj floti. I to je dobro. Ali kad je osetio da je moćan umetnik, da može svetu poruke poručivati, onda je trebao ostaviti engleski jezik i Englesku, vratiti se u svoju zemlju i u svoj maternji jezik. Nikada ga Engleska nije na grudi pritisnula, ni sa toplom zahvalnošću, ni sa toplim divljenjem, ni za života njegova ni po smrti. Kad se ispisuju engleski krupni pripovedači i romansijeri 19 i 20 veka, Konrad biva i zaboravljen; a po pravilu nema svoje utvrđeno, narodnim priznanjem ograđeno mesto. Jer, koji narod da to učini, da to tokom vremena brani? Zamerali su Englezi, zameraju i sada: da taj rođeni Poljak, Sloven, ipak nije znao engleski. A štampali su mu sve bez korektura, i čitali Lorda Džima i one blistave malajske priče, sa žeđu i sa slašću. No — ne može engleska zemlja dati ni kvadratni metar veličine i ponosa Britanskih ostrva tuđem čoveku. Dosta je, engleski je pravično, što je Engleska tuđinca primila i sačuvala, štampala ga i po svetu razglasila pod pečatom velike i kulturne zemlje. Dosta? Konrad je to osećao, i iz jedne emigracije, nesrećnik, uskakao u drugu, kada god je mogao. Poljak- Englez najradije je govorio francuski, i, što je češće mogao, išao u goste, na odmor, na duhovno umirenje, u Francusku, i tamo sneveo želeo, žalio, ponekad plakao... Cela zemaljska lopta jeste jedna velika kuća jednoga čovečanstva. Putuj, poznaj svoju braću, nauči jezike, radi malo i saradi, ako si kadar, posvuda, ali se vrati u svoju zemlju, a ono što je dragoceno u tebi ne nudi, ne daji, ne poklanjaj, ne prodaji tuđoj zemlji. Putuj, stranstvuj, lutaj, luduj po svetu, ali za vreme. Otkineš li se od svoje zemlje, ili po nerazumnom kaprisu, (klasičan primer pesnik Bajron;) ili u veri da će velika zemlja hraniti veličinu stranca, (Konrad;) ili u besu i mržnji, (naši emigranti koji neće da se vrate kući i lutaju beskućnici); ili u crnom grehu, (branioci zemlje, naoružani, odlikovani oficiri koji okreću oči tuđoj zemlji, tamo gde odmah treba da skinu i bace sve što je vojničko obeležje svoje zemlje;) — to je kao kad beslovesni vetar otkine plod sa grane, i baci ga daleko od rodnoga stabla. Plod može samo istruleti. U tuđoj zemlji, beguncu je i prah samo šaka tuđinštine. A u svojoj zemlji, beguncu trule ime i čast, ali ne trule u zemlji — okaljano ime ne može u grob i u zaborav! — trule mu ime i čast u vremenu, a vreme je neumoljivo i ima strašno dug život..

U početku nemačke okupacije u našoj zemlji, za Drugoga svetskoga rata, prijatelj, prj mome ognjištu, reče mi neočekivano, i gorko i ljuto i ponosno: »Moje nije da ovde sedim, ja bih trebao da sam tamo.« Ućutasmo posle toga. Te večeri zapisala sam u dnevnik: »Moje je da ostanem u svojoj zemlji, pod svima okolnostima, i što gore okolnosti tim kategoričnija potreba da sam tu. Ako zemlji i narodu svane vaskrsenje, doživeću slavnu radost da vaskrsnem s njima; (da ne gledam iz Pariza ili Londona, na durbin, vaskrsenje moje zemlje;) a ako je određen grob, da istrulim, s pravom i s radošću, u čestitom truljenju...«

Danas, počelo je suđenje, dvojici visokih naših oficira za greh, težak i pretežak, što su zemlji svojoj osvetnički okrenuli leđa. Dan je tmur, oblaci prekrili sunce, zemlju prolazi jeza, nas muči najteže moralno pitanje: Zašto? a u degradovanim oficirima, kajanje, ako ima Strašnoga suda, mora da je Strašni sud. Čovek drhće od užasa pred onim šta čovek može da učini! Zabluda je velika, ogromna, ali griža savesti premaša, prostire se do krajnjih granica čovečje svesti, a to je astronomski daleko. Čovek je malen stvor no, prostiranje njegova života je bezmerno. Tako smo sazdani, i sami se sazdali, da radosti naše ne mogu da se rašire i potraju kroz sve prostore života; a zlo delo, kajanje, griža savesti, može. Kajanje onih ljudi mora da je Strašni sud.

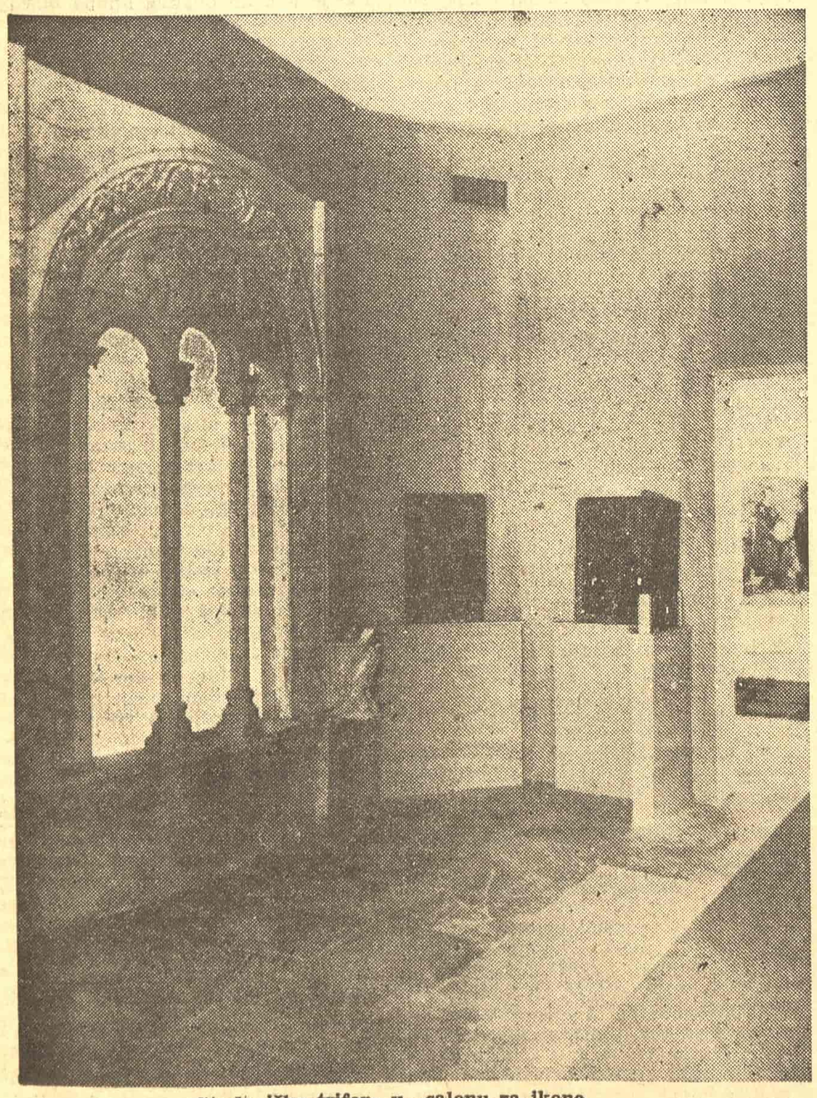

Studenička trifora u salonu za ikone
(Sa Izložbe jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva u Parizu)

Miroslav Krleža

Izložba jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva i plastike

(Predgovor kataloga)

Izložba jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva i plastike je panorama, sastavljena od fragmenata jedne likovne civilizacije, koja je nestala u vrtlogu šestogodišnjih turskih, austrijskih i venecijanskih ratova, od XIV do XX stoljeća. Sastavljena od četiri osnovne komponente: srpsko-makedonske do Quatrocenta, jadranske (staro-hrvatske) od zadarskog Donata do Jurja Dalmatinca, od bogumilske do sloma Bosne (1463) i od slovenačko alpinsko-gotske faze, ova Izložba u Palati de Chaillot je artističko ogledalo naše davne, srednjovjekovne prošlosti, koja (nažalost) ana-pira svu tragičnu problematiku jugoslovenske civilizacije. Mi se još i danas (poslije tisućutridesetisedam godina) borimo za svoje granice na demarkaciji karolinškog mira u Königshofenu i Paaderbornu godine 813, na etničkoj do danas nepriznatoj crti »Conversio Caranthanorum«.

Portali, slike i sarkofazi jugoslovenskog srednjeg vijeka govore nam o živoj dinamici karolinških, lombardijsko-ravenatskih, romaničkih i vizantijskih elemenata, kojima smo bili okruženi u prostoru i u vremenu naše srednjovjekovne prošlosti. Naši najvažniji eksponati (Donat zadarski, Buvina, Radovan, Dečani, Studenica, Mileševa, Sopoćani, Sv. Sofija Ohridska, bogumilska plastika itd. itd.) dokazuje nam kako nema gotovo ni jedne varijacije zapadno-evropskog, mediteranskog ili vizantijskog arhitektonskog ili slikarskog pomodnog stila, koja se kod nas ne bi bila odrazila na takav način te se ne bi dalo braniti da su naši arhitekti, slikari i kipari artističku problematiku svoga vremena svladavali ne samo epigonski ili eklektički nego stvaralački individualno.

Izložbu srednjovjekovnog slikarstva i plastike organizovala je i prikazuje je FNRJ. FNRJ je kao jugoslovenska socijalistička federacija revolucionaran i historijski fait-accompli, koji s jedne strane prevladava naš Srednji vijek, a s druge čitavim nizom svojih moralno-političkih i kulturnih elemenata anticipira razvoj naših budućih stoljeća. Ova medijevalna kulturna manifestacija jedne socijalističke zemlje ne će da bude samodopadna apologija naše prošlosti, ali ona isto tako nema razloga da ne upotrebi ove dragocjene artističke dokumente kao dokaz za stvaralačku i umjetničku snagu našega svijeta, koji je djelovao u prilikama veoma teškim i politički neobično komplikovanim, a po snagama, koje su nas poricale, svakako neprikladnim za stvaranje bilo kakve likovne civilizacije.

Dramatske borbe za evropske principe slobode narodnosti, misli, govora, jezika, vjerovanja i umjetničkog stvaranja, ove herojske upravo tragične borbe za naš moralno-intelektualni, politički i umjetnički opstanak prije tisuću godina, mi nemamo razloga da ne priznamo kao dokaz za snagu našega vlastitog vitaliteta, koji nam je i danas jedinim garantom našega života. Istina je, da su od prvih dana naše egzistencije na Balkanu, mnogobrojne civilizacije oko naše nestale u mraku historije a naša je među zapadno-evropskim i balkanskim mediteranskim civilizacijama jedina, koja je ostala slavenska isto tako kao što je jedina, koja je socijalistička.

Suvremena, jugoslovenska socijalistička anticipacija danas, samo je dijalektički pendent čitavome nizu naših srednjovjekovnih anticipacija. Staroslovenske, glagoljaške, ćirilometodijanske borbe za ravnopravnost narodnosti i jezika u crkvenoj hijerarhiji grčko-latinskoj već u IX. stoljeću; bogumilske laičke revolucije ije Wiclifa, prije Lollharta, prije Husa i prije Lutera od XI. do polovine XIV. stoljeća i na koncu anticipacije predgiotovskog neohelenističkog slikarstva, koje se kao protorenesansni simptom javlja koncem XIII. stoljeća na širokom rasponu između Sicilije i Lombardije, ali koje je kod nas, na našem terenu u Sopoćanima i u Mileševoj dalo nekoliko umjetničkih ostvarenja, koja se mogu po svojoj artističkoj vrijednosti mjeriti sa remek-djelima zrele, renesansne zapadno-evropske umjetnosti. Na ovoj Izložbi javlja se nekoliko serija stilova koji se mogu tumačiti kao survivalsi (pleterna ornamentika, kupole na trompama po malim dalmatinskim bazilikama, bogumilska plastika, kasna alpinska gotika itd.) no sve te manifestacije duha inspirisane su jakom, non-komformističkom kulturnom samosviješću, koja se kod nas stoljećima, svima snagama koje su nas poricale uprkos, nije ugasila nikada ni za trenutak.

Dečanska dvorana
(Sa Izložbe jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva u Parizu)

Jugoslovenska srednjovjekovna civilizacija nastala je na antitezi Vizantije i Rima, to jest u prostoru gdje se stoljećima sudaraju dva autokratska kruga: patrijarhata carigradskog i cezarskog papastva lateranskog Nikada u svojoj historiji Istok i nikada Zapad, naša se civilizacija in artibus javlja u ovim koordinacijama duha i umjetničkog stila kao treća komponenta, koja je sama po sebi, po svom unutrašnjem zakonu kretanja bila dovoljno jaka da se ne zaustavi i dovoljno otporna, da se pasivno ne podredi jačim, civilizovanijim snagama od sebe same. Način kako ljudi žive odražava se nesumnjivo i u njihovom načinu mišljenja. Da naši ljudi nijesu već u ranom Srednjem vijeku htjeli misliti na način kako se mislilo oko njih i da nijesu htjeli da im se takav inostrani način života i mišljenja nametne kao model kome treba da se podrede, to nam dokazuje ogeneza naših srednjovjekovnih suvereniteta isto tako kao i borba za samostalnost crkve u bogumilskoj, srpskoj i glagoljaškoj varijanti. Po načinu kako su gradili svoje tvrđave, crkve i gradove, po načinu kako su slikali svoje slike, tesali kamen ili tkali, po načinu kako su pisali svojim vlastitim pismom i čitali Evanđelje na svoj vlastiti način svojim vlastitim narodnim jezikom, po načinu kako nijesu htjeli da vjeruju ili kako su se borili za nezavisnost, po svemu tome vidi se da su pretstavljali nesumnjivu negaciju svake vladavine duha ili sile koje su htjele da ih podrede stranim interesima. Da se ta snaga volje i sposobnosti za stvaralački artistički i intelektualno moralnim životom nije mogla da razvije do većih, misaonih ili umjetničkih sistema, to je bilo uslovljeno mnogobrojnim okolnostima. Geografskim, geopolitičkim i strateškim elementima političkih snaga oko jugoslovenskog relijefa, neprikladnog za rentabilan način produkcije i siromašnog ljudskom supstancom. To je bilo uslovljeno i katastrofom mletačkih, turskih i austrijskih ratova, koji su završeni oslobođenjem tako reći pred našim očima, početkom ovoga stoljeća (1912—1918).

Po ovim artističkim fragmentima pred nama mi možemo danas mirno da ocijenimo značenje davnih naših napora i da ne pretjerujući ni u čemu, ustvrdimo, kako ni jedan od mnogobrojnih dokaza naših stvaralačkih sposobnosti nije takav te bi bio manje vrijedan od sličnih dokumenata kakvima se civilizacije oko nas ponose kao slavom svoje kulturne prošlosti.

* * *

Bogumilski skulptori, slobodni od svake artističke manire svoga vremena, promatrali su stvari i pojave oko sebe na svoj vlastiti način i oni su u tome poslu bili, nema sumnje, neka vrsta izumitelja. Ovi umjetnici živjeli su u izolaciji bosanskih planinskih šuma, u prostorima, za prometne prilike onoga vremena ogromnim: od Jadrana do Save put preko bosanskih prašuma trajao je tri nedjelje.

Sjeverni slavenski došljaci, pred zidinama bogatog antemurala talasokratske vizantijske dalmatinske teme, meso za galije mletačke i lomače latinske i grčke, u panici pred svime što je za ove jeretike kao civilizacija predstavljalo sigurnu smrt, ovi skulptori nijesu djelovali u ideološkom vakuumu barbarske nepismenosti, kao što se to misli na temelju nepoznavanja najosnovnijih kulturno-historijskih fakata ovoga perioda. Nepodrednje artističkim manirama svoga vremena, samo je jedna od bogumilskih idiosynkrasija, koja se u okviru ove problematike javlja kao detalj jednog moralnointelektualnog misaonog sistema. Mrtvi djeluju u umjetnosti neobično živo, često mnogo intenzivnije od suvremenika. Ovi bogumilski umjetnici bili su slobodni od svake sugestije evropskog umjetničkog i misaonog groblja ne zato, jer ga ne bi bili poznavali nego jer su mu načelno i idejno poricali svaki moralni i estetski smisao.

Slobodni od svake lažne konvencije svoga vremena, oni su stvarali na način o kome mišljenja mogu biti podvojena, ali da taj način nije bio njihov vlastiti i kao takav jedinstven, to se ne bi moglo ustvrditi.

Kakav je to stil stvaranja mi to danas ne znamo. Da se bogumilski način nije poveo za modom svoga vremena to je izvan sumnje. Da li je to bila neka vrsta artističke pobune ili revolucije, kao što je to slučaj sa bogumilskim protulatinskim i protugrčkim nonkonformizmom, to ne znamo. Smatrajući svetoga Oca đavolom, oni su, vjerojatno i cezaropapističke umjetničke formule prezirali kao ikonoklasti latinskog ili grčkog likovnog duha. Crkva rimska nije sa svojih dvadesetak naročitih poslanika i poklisara, kardinala, legata i inkvizitora za četirista godina uspela da podigne na bogumilskom tlu ni jedne biskupske crkve. U raznim političkim interregnumima takve su se katedrale počele graditi desetak puta, ali su jalovi napori svršavali sa rušenjem objekata još u temeljima. Možda su to bile samo sopravinzone, dakle ipak zaostale sugestije davnih, mrtvih, praslavenskih skulptorskih pokoljenja, tko bi to mogao danas da kaže pod izvjesno? U tome pitanju sve su kombinacije otvorene i moguće. Za objašnjenje bogumilske likovne tajne palo je mnogo glasnih riječi: nordijski vikinški motivi, praslavenska plastika, gotski fragmenti, scitsko-sarmatska ornamentika, kiklopske zagonetke, misterij antičkih sarkofaga u bizarnim varijantama, lunarna, vizionarna plastika, mikenske spirale, egipatski basreliefi, derivat romanike, obelisci postavljeni na glavu, venecijanska dekorativna ornamentika, autohtone ilirske tajne itd., itd.

Osamdesetih godina prošloga stoljeća, poslije austrijske okupacije Bosne kao turske provincije, kada se i iz centralno-evropske imperijalističke perspektive uznastojalo, da se estetska mjera sa političkom tendencijom omalovažavanja spusti do barbarskog minimuma urođeničke primitivne inferiornosti, govorilo se o ovim mramorima sa višim prezirom, kao što se tada pisalo i mislilo o zaostalosti barbara na Balkanu. Da su balkanski, dinarski ili ilirski barbari dali rimskoj Imperiji više od trideset imperatora, oligarha i konzula, na to se zaboravilo, a sama ta fakta rodila su prvim sveslavenskim inspiracijama već u Cinquecentu, kada su se slovinski propagandiste na Jadranu osjećali još uvijek superiorniji latinskom svijetu na zapadu.

Da li je ova plastika doista barbarska u primitivnom smislu ovoga pojma? Radi se o naivnim i svježim opažanjima jedne umjetnički djevičanske zemlje, (»terra vergine«), koja je za čitav svijet do danas ostala nepoznatom zemljom. Radi se o naročitoj koncepciji svijeta i života, o čitavoj jednoj bogumilskoj kosmogoniji, o kojoj mi danas, nažalost, ne znamo mnogo, a i ono neznatno što nam je o njoj poznato to smo doznali po inkvizicionom materijalu rimske kurije, koja je ratovala protivu bogumilske jereze duhovnim i materijalnim mačem više od četirista godina. Ova histerična retorika lomače i sjekire nije, dakako, bogumilskoj plastici mogla posvetiti nikakve naročite estetsko-morfološke pažnje, jer smatrajući »bosansku kugu« svojim najopasnijim neprijateljem, ona se kao propaganda javlja u ulozi krvnika, a ovi, kao što je poznato, nijesu nikada bili skloni da rješavaju estetsku problematiku.

Da li je ova plastika nadarena? U smislu zapadno-evropskih konvencija, od lateranskih i ravenskih mozaika do Boetija i Svetog Tome Akvinskog, od Jacoppone da Todi do Cimabue, svijet bogumilskih mramora na tako je ogromnu distancu, te bi svako upoređenje ispalo jalovo. Ova bosanska umjetnička planeta ne kreće se u svijetu mediteranskog sistema: »Stabat Mater Dolorosa«, a da je bila odiozna vizantijskoj vlasteli i južnoslovenskim baronima Rasciae i Serviae, to se vodi iz antibogumilskih formula Dušanova zakonika na primjer, koji ih iskorjenjuje ognjem i mačem.

Animalna, svježa, neukroćena, ova plastika penje se do monumentalnih razmjera triumfalnog, granitnog dostojanstva, koje je u svom gordom solipsizmu preživjelo okrutan i paklen »memento mori« crkve latinske, koja je u Bosni stala da biskupuje tek pod protektoratom Alahovim.

Oko tamnih bogumilskih spomenika trajale su neohelenističke varijacije ducentističkog slikarstva po srpskim pravoslavnim zadužbinama, gradile su se gotske katedrale i romanske bazilike od Poreča i Zagreba do Trogira i Zadra, tekla je bogumilska i glagoljaška krv od Istre do Splita, prodirala je romanika od Trogira i Kotora do Vardara i Morave, a ovdje, na ovim planinskim visovima traje kult ljepote, koja nije htjela da ima nikakve veze sa bilo čime što je moglo da vrijedi kao import iz zapadnjačkih ili vizantijskih sfera duha. Ova vrsta estetske autarkije ostavila nam je na glavu postavljene obeliske sa slijepim arkadama, tajanstvene lobove u sintetičkom obliku između bosanskog krova i nordijske posmrtne kuće, nepregledimu gomilu stalaktita i paralelopipeda, isprepletenih u be-

(Nastavak na drugoj strani)

Plenum uprave Saveza književnika Jugoslavije

U Beogradu 31 maja ove godine održan je Plenum uprave Saveza književnika Jugoslavije.

Plenum je pre početka rada odao poštu uspomeni velikog slovenačkog i jugoslovenskog pisca Prežihova Voranca (Lovre Kuhara).

Na sastanku su tretirana pitanja u vezi sa novim Opštim uputstvom o visini autorskih honorara Saveta za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, ukidanjem Zavoda za autorsko pravno posredništvo — prenošenje zaštite autorskog prava na saveze autora, odnosno na Savez književnika Jugoslavije; dosadašnje finansisko poslovanje uprave Saveza književnika; domom Saveza književnika u Voloskom kod Rijeke, kao i osnivanjem edicije Saveza, koja bi pored »Književnih novina«, izlazila u obliku književnih zbornika.

U drugom delu sastanka Plenum je raspravljao pitanje šireg savetovanja književnika sa temom o književnom stvaranju u vezi sa kritikom i javnom diskusijom, koje treba da se održe u toku septembra, kao i zadatke Komisije za kulturne veze sa inostranstvom.

Na predlog Izvršnog odbora Plenum je odlučio da se za člana uprave Saveza — poverenika za ekonomske i finansiske poslove izabere Milivoje Ristić, pošto mu je uvažena ostavka na članstvo u nadzornom odboru.

★

Plenum uprave Saveza književnika Jugoslavije jednodušno poziva sve članove da svojim književnim radom i celokupnom svojom aktivnošću još jače podupru borbu koju naši narodi vode za puno ostvarenje socijalizma u našoj zemlji, doprinoseći tako učvršćenju njene nezavisnosti i slobode. Visokim kvalitetom svojih dela, majstorstvom u književnom radu, pisci će odužiti svoj dug narodu koji uprkos svim preprekama i klevetama, idući putem koji mu osvetljuje Komunistička partija Jugoslavije sa drugom Titom na čelu, dosledno i uporno radi na ostvarenju socijalizma, za novi i bolji život radnih ljudi, za pobedu principa ravnopravnosti naroda i država.

Plenum konstatuje da su posle dve godine besprimerne neprijateljske kampanje organizovane protiv naših naroda od strane vlade Sovjetskog Saveza i njoj podređenih vlada i agentura, pisci Jugoslavije ostali jedinstveni u rešenosti da zajedno sa svojim narodima istraju do potpune pobede istinskih marksističko-lenjinističkih principa međunarodne solidarnosti svih radnih ljudi, do potpune pobede ideja mira i kulturne, ekonomske i političke saradnje među narodima, koja je osnovni preduslov razvitka kako pojedinih naroda, tako i opšteg napretka čovečanstva.

Izložba jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva i plastike

(Nastavak sa prve strane)

perspektivnoj fantastičnosti i u vertikalama čudestvenih basreljefa, u ingenioznom ostvarenju sna i priviđenja.

Protivu poganskih motiva te skulpture grmjela je anatema najvišeg moralnog i estetskog autoriteta čitavoga svijeta, stoljećima. Za posljednjih osamdeset godina svelo se značenje ove umjetnosti na pojam bastardnog folklora, koji se u tekstilu i u drvu rađa u agrarnim jugoslovenskim zonama, prirodnom jednostavnošću primitivne pučke poezije. Izvan svake je sumnje, da su pojedine bogumilske metropole sa masom od pet stotina mramornih monolita građene kao jedinstvena i rafinovana arhitektonska kompozicija, koja grandioznošću svoje osnovne zamisli prelazi svaku efemernost folklorne primjene. Ova skulptura je tendenciozna i propagandistička. Ona ne priznaje kulta smrti. Ona načelno, bogumilski, upravo materijalistički negira zaglupljujuću misao umiranja na koljenima pred zagonetkom bilo kakve prekogrobne hijerarhije i od hiljada i hiljada ljudskih ruku na ovim monolitima nijedna nije sklopljena u predsmrtnoj molitvi. Nijedan bogumilski ljudski lik ne kleči pred autoritetom religioznih nadzemaljskih i ovozemaljskih simbola. Pred nama su nadgrobni spomenici naivnih i čistih evanđelista, laika, koji nijesu do svoje propasti priznali nikakve crkvene hijerarhije, smatrajući umorstvo najvećim grijehom, a cezaropapizam đavolskom negacijom svih evanđeoskih principa. Uslijed demonstrativno naglašene areligioznosti ovih motiva govorilo se o toj skulpturi kao o dokumentima primitivnosti Herodotovih scitskih galaktofaga, a zaboravilo se da su ti kipovi nastali u zemlji kamo su se spasavali jeretici zapadnog latinskog svijeta, kao na jedino evropsko ostrvo, gdje se poštuje sloboda savjesti i uvjerenja. Bogumili nijesu bili anarholdna sekta već državno organizovana laička pastva, koja je u međunarodnim omjerima između Lombardije i Albigenza igrala ulogu vrhovnog arbitra. Inkvizitori stoljećima optužuju ove jeretike zbog seksualnih ekscesa, promiskuiteta i incesta. Istina je, koju možemo provjeriti vlastitim očima, da su ova umjetnička svjedočanstva strogo puritanska. Dinamika životnog ritma koji nam gotovo lirski suptilno progovara iz ovog kamena sve je prije nego mračan i dijabolizovani pesimizam, o kome nam govore stare hronike, opisujući bogumile kao uklete lutalice, koje truju svijet svojim beznađnim i razornim nihilizmom. Njihovo umjetničko djelo nije imitacija prirode. Neotupljene konvencijom, konture ovih reliefa su u rafinovanoj igri svjetlosti mekane kao hod srne i ovi jahači, obasjani mjesečinom djeluju dematerijalizovano kao pojave tihog i zaboravljenog sna. Čovjek ima osjećaj da stoji nad ruševinama jedne, davno potonule Atlantide, koja nam progovara kroz nejasnu koprenu tajanstvenih doživljaja o stvarima danas potpuno nepoznatim. U ovoj skulpturi otvaraju se prostori zakarpatskih i azijskih daljina, ona nam diže zavjese nad izglednima sve do Kavkaza i Persije. Ovi uznemirujući detalji gotovo suvremene, postimpresionističke tehnike, ova bogata partitura puna lirizma, ovaj kompleks znanja i moralne svijesti, sve nam to dokazuje jedan neobično visoki umjetnički potencijal, koji djeluje sugestivno. Ako je istina, da je između događaja i doživljaja u umjetničko-stvaralačkom smislu ogroman raspon pun najfantastičnijih mogućnosti, onda ovi umjetnici svakako nijesu bili kopiste artističkih kodeksa svoga vremena. Možda da ti spomenici zaista i nijesu otkrića nego samo imitacije danas nama nepoznatih izvora, ali ako je tako, to ne znači, da se time smanjuje artistička vrijednost ove skulpture, koja nam u samoći bosanskih šuma govori o tome, da je sa ovom srednovječnom našom civilizacijom propalo mnogo više nego što nam je do danas bilo poznato.

* * *

Slike to jest kopije fresaka ove izložbe samo su jedan dio našeg srednjovjekovnog slikarstva, koje se proteže od Alpa pa preko Istre sve do Srbije i Makedonije na ogromnom rasponu jugoslovenskog reljefa. Od Sv. Sofije Ohridske do Nereza i od Sopoćana i Mileševe do Studenice i Peći, ovo slikarstvo u dvoranama palate de Chaillot spada u jednu od kasnijih faza mediteranskog slikarskog milenija. Mjeriti vrijednost istinske osebine našega slikarstva mjerom vizantijskog slikarskog milenija, značilo bi izgubiti se u hipotezama, kakve se javljaju na ruševinama jedne slikarske civilizacije, koje je već davno nestalo. Kao što se to dogodilo između Miletaka, Ravene i Rima, između Padove i Palerma jedan odraz te velike likovne mode ostao je da živi po stijenama srpskih i makedonskih zadužbina i kod nas. Za ovih posljednjih pedeset godina u pitanju naših fresaka možemo da potvrdimo poznatu stvar, da svako doba unosi u svoje vlastite estetske ocjene subjektivne elemente, uslovljene, dakako, prilikama u prostoru i u vremenu, odgojem i estetskim predrasudama. Jireček na primjer, jedan od najboljih poznavalaca jugoslovenskog Srednjeg vijeka, bio je spram ovog slikarstva amuzičan, a u Kondakovljevo doba, kada je najviši kanon ljepote bio Madonna de la Sedia govorilo se o našim freskama u superlativu tako, da su ih upoređivali sa Rafaelom. Danas, kada se u estetsku ocjenu unose elementi Rousseau-ovskog pučkog realizma ili Bracque-ove, van Gogh-ove, Picasse-ove ili Matisse-ove palete, ove nam slike govore stvari iznenađujuće, dokazujući nam, da je najslobodnija formula francuskog fauvisme-a vezana sa likovnim sistemom koji živi već sedam stotina godina na empirijskoj bazi neposrednog zapažanja, oslobođenog svake manire. O našem slikarstvu Srednjega vijeka govorilo se sa mnogo romantičke političke strasti, a isto tako i iz uzvišene perspektive, da je ono produkt vizantijske provincijalne manire, kakva se javlja između Paleologa i Komnena u ranijim ili kasnijim varijantama po Grčkoj i u Italiji. Jedno je izvan sumnje: govoreći o tim slikama ne treba zaboraviti na prostor i na vrijeme i na pojavu naše vlastite jugoslovenske egzistencije isto tako kao što ne treba zanemariti

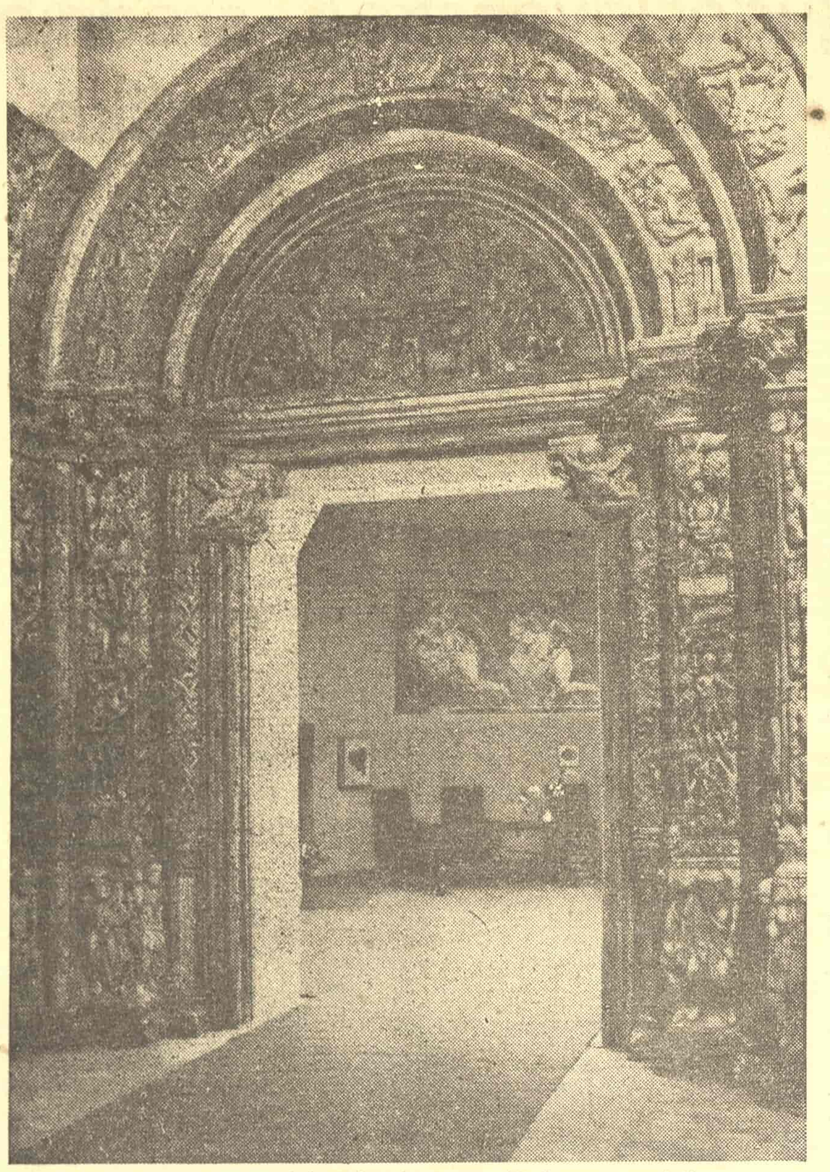

Ulazak u salon sa originalnim freskama. (Radovanov portal)
(Sa Izložbe jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva u Parizu)

ispitivanje svih onih elemenata slikarske fakture, koji im daju značenje te su očito zavrijedile, da ih poslije sedam stotina godina još uvijek smatramo živim manifestacijama ingenioznog slikarstva, koje je u sretnoj inspiraciji prevladalo maniru. Nema u tim slikama (bez obzira na njinu estetskomorfološku kategorizaciju i bez obzira na kronološke odnose pojedinih pomodnih elemenata) ničega što se ne bi dalo objasniti sveopćim strujanjem civilizovanih živih snaga na našem terenu između XII. i XIV. stoljeća. Borba za ravnopravnost narodnoga jezika u crkvi trajala je pred tim visokim slikarskim periodom već nekoliko vjekova, a non-komformizam bogumilske manihejske crkve, sa jedinstvenim dokumentima originalnog, kiklopskog shvaćanja plastike, govori o trajnoj i potpunoj slobodi stila i ukusa čitavih generacija koje se nijesu dale svladati nikakvim manirama vremena. Uslijed povoljne političke konjunkture do koje je došlo poslije pada Carigrada (1204) stvorili su se povoljni uslovi za samostalnost srpske slavenske crkve i političke vlasti, pa u onoj eri latinske, zapadnjačke helenizacije vizantijskog prokrova izvrgnuto ratovima i olujama, snijegu, kiši i vjetrovima Sandžaka, tog fatalnog ratnog druma, kojim su putovali ratovi našom zemljom više od šeststotina godina.

Ovaj genijalni »bizantineggiante«, koji je stvarao prije Giotto-a i prije Cimmabue i prije Buoninsegne, svojom paletom i potezom svoga kista djeluje na momente kao čisti cinquecentista. Lakoćom svoga croquis-a, svladavanjem kompozicionih masa, bogatstvom invencije i grandioznim mise-en-scene-om, sopoćanski Majstor ostao je veličanstvenim spomenikom jedne tragedije, koja se u ono davno doba u Rimu i u Parizu smatrala evropskom.

* * *

Jugoslovenska civilizacija je propala u ciklusu ratova, da bi Zapadna Evropa mogla da živi i da harmonično stvara umjetnička djela bez kojih bi historija čovječanstva ostala nezamišljiva. Da su kod toga posla sudjelovali i naši umjetnici jedan od skromnih dokaza jeste i ova Izložba.

Nova otkrića sovjetske publicistike

Najdan PAŠIĆ

Prenošenje administrativno-birokratskog rukovođenja na područje umjetnosti i nauke urodilo je u Sovjetskom Savezu svojim plodom — stagnacijom. Odozgo nametnuta uniformisanost društvene misli jeste zakonita mati onih bezbrojnih mrtvorođenih rasprava i članaka u kojima se na uvek isti način prežvakuju uvek isti citati. Svedeni na nivo potpuno nesamostalnih popularizatora i komentatora, sovjetski publicisti i radnici na polju društvenih nauka ne unose u svoja dela ne samo nijednu svoju misao nego ni svoj individualni način izražavanja, tako da njihova sočinjenija sliče jedno drugom kao jaje jajetu i pretstavljaju, bez obzira na sve pozivanje na marksizam, samo žalosnu karikaturu te velike nauke i svega onoga živog dijalektičkog i progresivnog što ona u sebi nosi.

No ipak, istine radi, treba napraviti jednu ogradu. Sputani u mnogo čemu birokratskom uzdom, i korbačem birokratske kritike odozgo, sovjetski pisci sa područja društvenih nauka uživaju u ponekim stvarima upravo neograničenu »stvaralačku« slobodu. To je slučaj ako se radi o prikazivanju i dokazivanju izuzetnih genijalnosti i vodeće istoriske uloge velikoruske nacije i ako se radi o veličanju i slavljenju Staljina kao tvorca »vidimim že vsjem i ne vidimim«. U ta dva slučaja sloboda sovjetskih naučnika je tako neograničena i potpuna da ne moraju voditi nikakvog računa čak ni o naučnoj istini i davno utvrđenim istoriskim činjenicama. Ni najapsurdnije konstrukcije, ni najsmešnija preterivanja ne nailaze u ovim slučajevima ni na kakav otpor. Blagodareći tim izuzetno povoljnim okolnostima sovjetska nauka je već postigla u navedenim pravcima neobično krupne rezultate kojima je zapanjila i zaprepastila čitav kulturni svet. Za kratko vreme vredni sovjetski istraživači otkrili su, na primer, ruske autore i pronalazače svih značajnijih otkrića i pronalazaka u istoriji čovečanstva. Čak i u zbivanjima vrlo udaljenim od ruske zemlje i naroda otkriven je presudan uticaj nekih činilaca ruskog porekla. Da navedemo jedan karakterističan primer: u »Istoriji fizike« P. S. Kudrjanceva, tom I Moskva 1948, na strani 248 piše: »Povišenje brzine rada mašina i zahtevi u pogledu trajnosti i sigurnosti njihovog rada, uslovljavali su zamenu materijala najpre odgovornih delova a zatim i cele mašine — gvožđem. Međutim proizvodnja gvožđa u Engleskoj u početku XVIII veka silno se je smanjila i potrebe zemlje u gvožđu pokrivale su se uvozom iz Švedske i Rusije.« Uz ovo mesto pod brojem 2 data je u fusnoti sledeća primedba: »Na taj način Rusija je odigrala bitnu (!), (suščestvenuju) ulogu u industriskoj revoluciji u Engleskoj. Podrobnije vidi V. V. Danilevski, Ruska tehnika 1947 god.« Zaista je velika šteta što Marks, koji se inače mnogo bavio proučavanjem industriske revolucije, nije, izgleda, bio upoznat sa ovim presudnim dejstvom ruskog gvožđa na društveni razvitak Engleske, inače se verovatno ne bi toliko mučio da u samoj Engleskoj nađe uzroke pojava koje su ga interesovale.

Ništa manje značajni od ovoga nisu ni oni rezultati do kojih dolaze istraživači Staljinovih zasluga u svim oblastima ljudske misli i društveno istoriskog razvitka. Oni su, na primer, davno već dokazali da sve što je Staljin rekao i napisao ma gde i ma u koje doba života i svog ličnog razvitka pretstavlja vrhunac ljudske misli i novo obogaćenje marksističke teorije. Tako se, na primer, Staljinovo delo »Anarhizam ili socijalizam«, za koje sam autor kaže da pretstavlja rad »mladog marksiste« koji se još nije formirao u dovršenog marksista-lenjinista« proglašava u sovjetskoj publicistici za jednu od »osnovnih teoretskih tvorevina marksizma-lenjinizma« (Kosuljnikov), za delo u kome su »sa neobičnom dubinom postavljena i rešena osnovna pitanja marksističko-lenjenističke teorije« (kratka Staljinova biografija str. 29), delo koje pretstavlja najkrupniji doprinos u »riznicu marksizma-lenjinizma« između ostalog i zato što je tu »Staljin formulisao u najvišem stepenu važne postavke o odnosu sadržine i forme...« (G. Fjodorov, prikaz u Boljševiku br. 11, od 15 juna 1949, str. 9 i 13). Sovjetskim komentatorima razume se nimalo ne smeta, što se u tom »klasičnom delu revolucionarnog marksizma« srećemo na primer sa tvrđenjima da je »jedinstvena i nedeljiva priroda izražena u dvema različitim formama (!), materijalnoj i idealnoj«, da se materijalno prema idealnom odnosi kao sadržina prema formi i tsl (kurziv N. P.)

U novije vreme istraživači Staljinovih zasluga učinili su još jedno vrlo značajno otkriće. U članku F. V. Konstantinova »O pokretačkim snagama razvitka socijalističkog društva«, objavljenom u trećem broju časopisa »Voprosi filozofiji«, izričito se kaže da je Staljin ne samo vođa nego i osnivač Boljševičke partije! Do sada se smatralo da je osnivač Partije Lenjin i tome u prilog govorile su sve poznate istorijske činjenice. Prema zvaničnoj Istoriji Svesavezne komunističke partije (boljševika), (koja se u Sovjetskom Savezu smatra Staljinovim delom s obzirom da je on davao primedbe na rukopis i sam napisao jednu glavu), Ruska socijaldemokratska radnička partija (RSDRP), konačno se oformila na svom drugom kongresu, juna 1903 godine kada je bio usvojen Program i Statut Partije. Posle Praške konferencije i isključenja menjševika Partija je u zagradi dodala svome imenu i naziv »boljševika«, a 1918, na inicijativu Lenjina, uzela je ime Ruska komunistička partija (boljševika). Oformljenju partije na Drugom kongresu prethodio je ogroman propagandistički i organizatorski Lenjinov rad, koji je imao karakter neophodnog pripremanja terena. Da bi temelj partiske zgrade bio što čvršći bilo je potrebno odlučno prečistiti račune sa raznim oportunističkim strujama i ukorenjenom kružokovštinom koju su svesno podržavali »ekonomisti«. Zar taj zadatak nije u celini izvršila lenjinska »Iskra«, stvorena po Lenjinovom planu i nadahnuta njegovim idejama? Zar znamenita Lenjinova knjiga »Šta da se radi« nije zadala smrtni udarac ekonomizmu i postavila teoretske osnove za stvaranje jedne dosledno revolucionarne proleterske partije? Zar Lenjinova borba sa raznim kolebljivcima na samom Drugom kongresu nije odigrala presudnu ulogu u pogledu usvajanja jednog uzornog marksističkog programa? O Lenjinu, tvorcu boljševičke partije, sam Staljin piše: »Upoznavanje s revolucionarnom delatnošću Lenjina krajem 90-tih godina, a naročito posle 1901 godine, posle izlaska »Iskre« dovelo me je do ubeđenja da mi imamo u licu Lenjina čoveka neobičnog. On nije bio tada u mojim očima prost rukovodilac Partije, on je bio njen faktički tvorac, jer je on jedini shvatao unutrašnju suštinu i neodložne potrebe naše Partije« (citirano prema knjizi »Josif Visarionović-Staljin«, Kratka biografija, izdanje drugo. Moskva 1947 god. (Kurziv N. P.)

Zar sve ove istoriske činjenice i najzad ove reči samoga Staljina ne ukazuju dovoljno jasno na falsifikatorski karakter pokušaja da se ime Lenjina kao tvorca radničke partije u Rusiji zameni imenom Staljinovim, ili bar da se njihove zasluge u tome pogledu izjednače? Staljin ne samo što nije prisustvovao ni Prvom ni Drugom kongresu RSDRP, na kojima se partija osnivala, nego nije u to vreme čak ni poznavao lično pravog osnivača Partije, Vladimira Ilića Lenjina. Poslednjih godina XIX i prvih godina XX veka, kada je Lenjin svojim delima (»Razvitak kapitalizma u Rusiji«, »Ko su prijatelji naroda i kako oni ratuju protiv socijal-demokratije«, »Šta da se radi«, itd) stvarao epohu u idejnom razvitku radničkog pokreta u Rusiji, Staljin je bio još mladi zakavkaski marksista, koji je tek savlađivao i usvajao marksističku teoriju. U predgovoru prvom tomu svojih sabranih dela, objašnjavajući svoje razmimoilaženje sa Lenjinom po pitanju nacionalizacije zemlje, Staljin govori o sebi u 1906 god. kao o »boljševiku praktičaru«, koji nije bio teoretski dovoljno izgrađen da bi shvatio pravi smisao Lenjinovih zalaganja za nacionalizaciju.

Kada ima pred očima sve ove činjenice, koje su vrlo dobro poznate i svakom sovjetskom publicisti, čovek bi pomislio, da se Konstantinov prosto prebacio u terminu, nazivajući Staljina »osnivačem Partije«. Ali nije tako. U sedamnaestom broju »Boljševika«, 1949 godinu objavio je P. Pospjelov članak »Istorija SKP(b) — marksizam-lenjinizam u dejstvu«, u kome se čini pokušaj da se opširnije obrazloži teza o Staljinu kao »osnivaču Partije«. Karakterističan je metod kojim se Pospjelov pri tome služi — to je dobro poznati pragmatistički metod proizvoljnog natezanja istoriskih činjenica. Na samom početku članka pisac ističe da borba za stvaranje boljševičke partije »počinje s organizovanjem prvih marksističkih kružoka i grupa u Rusiji, s lenjinskim »Savezom borbe za oslobođenje radničke klase«, s lenjinsko-iskrovskim socijal-demokratskim organizacijama na Zakavkazju, kojima je rukovodio drug Staljin.« (»Boljševik« br. 17, oktobar 1949 god. str. 11, kurziv N. P.).

Ovde je sasvim očigledna tendencija da se na silu boga stave u isti red dve pojave u radničkom pokretu Rusije, koje se inače ne mogu upoređivati ni po vremenu svoga javljanja, ni po svom stvarnom uticaju na dalji razvitak pokreta. Zašto je to piscu članka bilo potrebno? Prosto zato da bi »dokazao«, da Staljinove zasluge za Partiju već u tom periodu jedva ako što ustupaju Lenjinovim. Ta linija se i dalje kroz čitav članak dosledno sprovodi. Osvrćući se na teoretske radove koji su poslužili kao idejni teren na kome se stvarala Partija, Pospjelov ističe Lenjinovu knjigu »Šta da se radi« objavljenu 1903 i Staljinov članak »Socijal-demokratska partija Rusije i njeni najbliži zadaci«, objavljen na gruzinskom jeziku u listu »Brdzola«, decembra 1901 godine. Druge Lenjinove radove koji su izlazili pre Staljinovog članka u »Brdzoli« i koji su svakako imali veći odjek i uticaj nego on, Pospjelov ovom prilikom prosto naprosto ignoriše.

Svrhu ovakvog »obrađivanja« istorije Boljševičke partije i radničkog pokreta nije teško ustanoviti. Onima koji vode brigu o daljem razvijanju kulta Staljinove ličnosti, kao da pomalo smeta besmrtna Lenjinova slava i zato oni smatraju da nije na odmet preneti deo Lenjinovih zasluga na Staljina. Ako su radi toga potrebni i falsifikati — šta to mari? Glavno je da se time u nove nebeske visine podiže autoritet bogomdanog, nepogrešivog vođe. Ali istorija pokazuje da falsifikati činjenica nisu onaj temelj na kome se mogu podizati stvarni i trajni autoriteti u radničkom pokretu. O tome bi trebalo da povede računa i sovjetska publicistika.

Primer nove »bugarske« himne

M. PANIĆ—SUREP

Ministarski savet Bugarske odobrio je pre nekoliko dana tekst nove bugarske himne, koju su potpisala trojica poznatih pesnika: Nikola Furnadžijev, Mladen Isajev i Jelisaveta Bagrjana. Normalno bi to trebalo da bude isključivo stvar jedne zemlje, o čemu se može i ne mora govoriti, kada se ne bi radilo, kao ovde, o poeziji, kulturi i moralu uopšte koji nigde, pa ni u Bugarskoj, ne mogu biti predmeti samo za unutrašnju upotrebu, nešto što služi »koliko za po kući«. Ne srdžba, teška žalost obuzima čoveka kad na primerima, preko kojih se ne može preći, sagleda mogućnosti beščašćenja celog jednog naroda, a pored njega i zajedničkog vremena i opšte kulture u kojoj se danas nalazi i Bugarska.

Jedan od takvih primera je i tekst ove nove bugarske himne, odobren od ministarskog saveta i potpisan od trojice pesnika, a koji nije ni bugarski ni pesnički, već je bukvalno ispisana i kroz sve novine, radiostanice, horove i škole razglašena uvreda jedne zemlje, koju joj — da gadnog paradoksa! — nanose sopstvena vlada i sopstveni pesnici. Jer, ova zvučna zastava, koja je tako pompezno i zvanično istaknuta u Bugarskoj, nije ništa drugo do rđavo prekrojen »Gimn Sovetskogo Sojuza« u koji je stidljivo i nevešto uvučeno i časno ime Dimitrova, valjda »osobenosti« radi. Tekstuelno:

Sovjetska himna (treća strofa):
»Skvoz grozi sijalo nam solnce svobodi,
I Lenjin velikij nam put ozaril.
Nas virastil Staljin — na vernost narodu,
Na trud i na podvigi nas vdohnovil«.

Za bugarsku potrošnju (treća strofa):
»Velikoto slnce na Lenjin i Staljin
s lčite si našija p't osveti.
Dimitrov za podvig srcata zapali,
v borbata i v mirnija trud ni složi«.

Na taj stari ogrtač, prekrojen za sirotog rođaka, prišivena je i poneka bugarska zakrpa. Tako, umesto:

»Slavsja, Otečestvo naše svobodnoje«

Za Bugare:
»Slava, Republiko naša svobodna!«

Da, da: Republiko! umesto otadžbine, i to — slobodna. Aj-aj! A ta slobodna republika — kaže dalje tekst — treba da bude »straža miru«, mesto slatkih starih ruskih reči »družba naroda«. Pod tom službom miru valjda treba razumeti sva ona mučna zabadanja noža u leđa jugoslovenskim graničarima, premlaćivanja po Sofiji, porobljavanje Pirinske Makedonije i ostala informbiroovska oružja izoštrena za družbu među narodima.

I svaki dalji red ovog četvorostrofnog stihotvorenija nije ništa drugo do dalje tucanje u glavu bugarskog naroda da ima da peva onako kako mu se svira, pogotovu što svirku nije potrebno prevoditi, bugarske reči već su podešene za sovjetski orkestar. Zato ih mi nećemo dalje ni analizirati. Lišen smo zluradosti. Ali pitanje: kome je i čemu ovakva himna bila potrebna? — uporno se i neotklonjivo nameće, traži nekakav odgovor. Sovjetskom rukovodstvu, da bi potvrdilo svoje shvatanje »družbe naroda« u kojoj se može pevati samo unisono? Ili Červenkovu i njegovom ministarskom savetu, da bi pokazali svome satrapu na koje se sve načine može temenati? Ili, ili i jednima i drugima, da bi još jednim primerom naglasili zastarelost i nepostojanje pojmova o uvredi cele jedne zemlje, o pustošenju duše jednog naroda? Zaista, pored svega onoga što je sačinjeno u Judiškinim agitpropima od rezolucije Informbiroa do danas, ovo nije ništa novo, — uvreda više kojoj neće izbeći ni ostale usrećene gubernije.

Ostaje nam još jedno, čisto književno pitanje — pitanje potpisnika. Navikli smo se dosad od raznih Tihonova. Poljevoja, Ljudmila i Pavlova da se pisci mogu odreći svojih dela, šta više, da ih mogu demantovati i sasvim suprotnim, i to u rekordnim rokovima, ali da su za plagiranje i prevođenje četiri strofe potrebna tri pesnika to je zaista kuriozitet svoje vrste! No, i on je veoma providan. Ministarskom savetu bilo je potrebno više žiranata, a književnim pečalbarima što veći i lakše zarađeni ajluk. I tako se informbiroovski namesnici Bugarske našli na zajedničkom poslu sa trgovcima materinske ljubavi. Ima čvrste logike u tome što su za ovu rabotu izabrani baš Furnadžijev, Isajev i Bagrjana. Prva dvojica su već odavno reputirani izdajnici; Furnadžijev izdaje Partiju od 1922, a Isajev od 1935, i otad združeno guraju dalje. Liza Bagrjana vaspitana je u makedonstvujušču školi, jedno je vreme krila i Vanču u svome stanu, a iznad svega poznata je kao odadžika cara Borisa, naročito po onoj jadikovci o carevoj smrti. Oni su mnogo koječemu dosad otužbovali i odbugarili svojim perom, a sad su se sa svojim najnovijim gospodarima našli zajedno na sahrani časti zemlje koja je imala tu nesreću da ih rodi.

Godišnjica Radio stanice jugoslovenske zone Slobodnog Teritorija Trsta u Kopru

Ovog mjeseca, 24 maja, navršilo se tačno godinu dana kako je otvorena radio stanica u jugoslovenskoj zoni Slobodnog Teritorija Trsta, u Kopru.

U jugoslovenskoj zoni Slobodnog Teritorija Trsta vlada bratstvo i jedinstvo između naroda, koji žive na tom teritoriju, gdje se svim snagama izgrađuje socijalizam: standard života radničke klase podiže se iz mjeseca u mjesec sve više. Kod nas nema nezaposlenog čovjeka i svaki radnik ima pravo na ono što mu po socijalističkom zakonu pripada bez obzira na starost, pol ili naobrazbu.

A sve to mora da sazna narod! On se mora upoznati s ogromnim naporima istarskog ljudstva, koji se pod upravom Jugoslovenske armije bori za još veće poboljšanje privrednog položaja. Mora se upoznati s problemima ovog kraja, s naporima za kulturni i politički napredak.

U prvoj godini svoga života radio stanica na ovom teritoriju ispunila je svoj zadatak.

Deset mjeseci prije otvaranja radio stanice svjetska javnost saznala je vijest o rezoluciji Kominforma. Svima je dobro poznato šta je ta vijest prouzrokovala u svijetu, a naročito na tršćanskom teritoriju. Veliku borbu i mnogo napora učinila je radio stanica Kopar suprotstavljajući se bestidnim lažima i klevetama šovinističkih elemenata iz Trsta, koji su taj događaj htjeli iskoristiti za priključenje STT Italiji.

Tu je radio stanica odigrala veliku ulogu prenoseći članke i komentare po svim ovim pitanjima, objašnjavajući istarsko i tršćansko stanovništvo svih triju narodnosti o pravom položaju Jugoslavije i obavještavajući svijet a naročito zaslijepljene klevetnike i neprijatelje kakav je stvarno privredni i politički položaj na ovom dijelu Slobodnog Teritorija Trsta koji je pod jugoslovenskom upravom.

Zaslugom radio stanice u Kopru, svijetu nisu ostale nepoznate mnoge veličanstvene manifestacije, dani kada su u Kopar i u ostale primorske gradiće dolazile mase naroda iz okoline i sa velikim oduševljenjem iskazivale svoju odanost narodnoj vlasti i Jugoslaviji. Nisu ostali nepoznati ni veličanstveni uspjesi na privrednom području kao ni naša zadnja pobjeda, koja je u godinama poslije oslobođenja najveća pobjeda — izbori u jugoslovenskoj zoni STT.

Naš seljak je svake nedelje imao prilike da čuje neki praktični savjet. Oni, koji su težili za zdravom razonodom, dobili su je dovoljno i brižljivo pripremljenim programima, koji su istovremeno dizali duh i ublaživali umor od svakidašnjeg rada.

Istarski književnici: Viktor Car Emin i Drago Žerve, razumijevajući veliki političko-kulturni značaj ove radio stanice odazvali su se svima njenim pozivima. Oni su napisali niz članaka, književnih priloga u kojima su osvijetlili život Istre, u prošlosti, i u našim danima.

Bosiljka BEVK

OSVRTI NA KNJIGE

Put iz noći

(Novele Janeza Gradišnika)

U našu umetnost, koja zahvata motive iz narodnooslobodilačke borbe, često se kao nekakva »ultima ratio« javlja oružana akcija. Razumljiva stvar. Oružje je bezbroj puta govorilo poslednju reč u sudbini pojedinca i narodnih masa, bezbroj puta je zaključilo razvoj zamršenih događaja, odluka s oružjem bila je na kraju cilj borbe same. Tako su autori bez dovoljno mašte, bilo bez dublje intuicije, bilo zbog jeftinih efekata zaključivali svoja dela pucnjavom i oružanim sukobima. Spoljna sredstva nisu imala ubedljivu snagu, postala su »deus ex machina«. I tako smo se našli na umetničkom putu, na kom skoro nije bilo dela u kom ne bi, kao po pravilu, ginuli ljudi.

U zbirci novela »Put iz noći«, mladi slovenački pisac Janez Gradišnik pokazao je da je put prave umetnosti i za period Oslobodilačkog rata drukčiji. I Gradišnik opisuje oružane sukobe, borbu, ali oni njemu nisu poslednja meta, upliće ih samo po potrebi i ponekad samo kao nebitni deo u pripovetku, samo toliko, ukoliko stoje u vezi sa oblikovanjem ljudi ili nose radnju ili pomažu u razvoju ličnosti. U centru Gradišnikovih novela ostaje uvek čovek, njegov unutrašnji život, težina i značaj ljudskih problema. A to je suština umetnosti, njen smisao, njena misija. Gradišnik voli te probleme, udubljuje se u njih i razvija ih tako da zahvati čitaoca onom lepotom koja je svojstvena samo umetnosti. On dobro pozna tajnu koja je data umetniku, zato će biti korisno ako nešto dublje zagledamo u ovo književno delo.

Svih osam novela zahvata neposredno ili posredno događaje iz Drugog svetskog rata, sve su zanimljive, šta više, imaju izvestan čar koji je inače u nekim literarnim povestima iz onih dana već izbledeo. Zašto su sve Gradišnikove novele žive i sili te da ih i po drugi put uzmeš u ruke? Pogledajmo.

U »Mrtvačkom brodu«, u improvizovanoj bolnici-baraci negde u Nemačkoj gde umiru naši ljudi od nemilosrdnog pegavca, susrećemo bolničarskog pomoćnika Otokara. Očajan je do smrti. Gleda umiruće kojima nema pomoći, čeka, kad će sam doći na red, misli na potop u domovini gde gospodari okupator. Nema puta iz te strašne noći.

Neočekivano se u bolnicu prikrada prijatelj Filip. U sigurnu smrt? Ne, nego da se lakše spase. Hoće da živi, varnicu je posejao u noć, u otadžbini su hiljade i hiljade ljudi otišli u brda, tuku se s Nemcima i Italijanima. Otokar ne može da veruje i prijatelj mu pokazuje pisma. Vredno je živeti, zato će život staviti na kocku, pobeći i probiti se do partizana.

Uz pomoć Otokara begstvo je uspelo. Otokar je ozdravljen, preporođen, život je opet dobio svoj smisao, on će poći za prijateljem.

Novela je kratka, radnja ograničena na dva tri lica, oštro crtana, ali osobena, događaj nesvakidašnji. Ako govorimo o konfliktu, vidimo da je u stvari samo psihološki. Pisac ga postavlja, kad je Otokarevo duševno raspoloženje beznadno, a Filipov dolazak prouzrokuje zatim u tom duševnom stanju pravi preokret. Odluka pada još pre no što se sam Otokar pripremio za begstvo. Otokareva odluka značajna je zato jer pokazuje kako treba da umetnost služi ideji. Gradišnik ne zna za patos, ne govori naduveno o patriotizmu, nego je stvaran. »Kod nas nije samo ropstvo, nego je i sloboda«, tako je Otokar saznao iz pisama. »Sad se više neću bojati smrti, koja vreba na nas u baraci, sad znam stvar za koju je vredno umreti«.

Završen je jedan period u njegovom životu, dolazi novi, iz teške noći otvara se put u svetlost.

»Mrtvački brod« klasično potvrđuje teoretsku istinu da dobra novela mora da ima za motiv značajan događaj koji kreće radnju iz prvotnog pravca i prouzrokuje preokret. Zato je novela, kako kažu, sestra drame po napetosti i iznenađenju. Naravno, mora da pobudi dublje duševne interese, a ne sme se ograničavati samo na živost radnje, nego baš radnja mora da odrazi duševno stanje odnosnih ličnosti. Ukoliko bolje je novela uspela da poveže radnju sa psihološkim razvojem ličnosti, utoliko je ona zreliji plod, lepše umetničko delo.

Razlika između novele i romana, u neku ruku, ista je i kao razlika između dramskog i epskog. U romanu se jače razvijaju karakteri, u noveli se crta sukob karaktera. Zato je u noveli broj ličnosti ograničen, radnja kratka, zgusnuta, a ličnosti ocrtane škrtim, karakterističnim potezima. Pored živog, plastičnog crtanja karaktera, novelist mora da slika i trenutni položaj ličnosti koje nastupaju. U tome je težište novele.

Kako je Gradišnik savladao taj zahtev novelističke tehnike vidimo u priči: »U rodnom kraju«, u noveli o mladom ustaškom pukovniku Zvonku Tarasu, koji se posle dugog otsustva vraća u rodno selo kao nadglednik koncentracionih logora. Sve što se događa na putu u selo, u rodnoj kući, sve govori protiv njega, protiv njegovog dotadašnjeg života. Ustaše su u Godovcu postavile pijanicu za starešinu; Đuro, pokvareni Tarasov školski drug, krčmar, gospodari kao ustaški stožernik u selu. Nadu Grubačić, Srpkinju, zajedno sa troje dece i mužem »preselili« su na drugi svet, Srbe iz istog sela su »pokrstili«, odveli su ih kao stoku pod nož.

Taras posećuje svog nekadašnjeg učitelja Pavlovića koji ga je vaspitavao kao Hrvata. »Vi sad reč hrvatstvo shvatate kao proganjanje i ubijanje«! predbacuje mu stari čovek.

I mati, stara, bolešljiva, sva bolesna zbog ponašanja svog sina, kaže: »Ako ti sve suze, patnje i krv, što si video po logorima nisu otvorile oči, ni moje molbe ne će ih otvoriti. Idi svojim putem! Ne tereti mi srca, idi!«

Tarasu nema opstanka u Grudovcu. Beži u Bjelovar i odatle prema Zagrebu. Kod srušenog mosta morao se zaustaviti automobil... »Partizanski strelac koji je odapeo pušku, nije znao da je pogodio čoveka kome je smrtna klica sumnje načela sve zašta je hteo da živi«.

»U rodnom kraju« je novela, u kojoj je autor zahvatio u tragiku ovih ljudi koji su opteretili savest masovnim zločinima i počeli shvatati, osećati svu njihovu težinu. Puna je radnje, ima interesantan ratni okvir i završava se pucnjem. Moglo bi se zaključiti i bez njega jer je pisac već ranije ispričao sve što je hteo da ispriča. Crta duševnog procesa počinje u Tarasu već tada kada ga postavljaju u nadgledničku službu; znao je da je to krvnički posao ali se s vremenom na nj navikao. Na putu u rodno selo s kolonom kamiona koja se morala da kreće po teritoriji kontrolisanoj od partizana, stvarni položaj izazvao je kod mladog ustaškog pukovnika razmišljanje o životu u prvim dvema ratnim godinama. U rodnom selu niko ga ne pozdravlja, u rodnoj kući nalazi tuđe ljude, iseljenike iz Slovenije. Tarasova majka ih je prigrlila da popravi krivicu koja im je nanesena.

Tako pisac gradi svoju novelu, niže pojedinosti, upotpunjava slike ličnosti, uvek u vezi sa zapletom radnje, prirodno. Sem Tarasa tu su tri značajnija čoveka, mati, stari učitelj i ništavni školski drug koji propada, prodana duša, zato se konflikt zaoštrava i penje u okomitoj psihološkoj liniji, ka logičnom zaključku. Svi argumenti vode Tarasa sve bliže i bliže saznanju da je njegov život ljudski promašen. Partizanski smrtni hitac nema u tom događaju nečeg bitnog jer je psihološki zaključen već pre njega. Povećava samo tragiku čoveka koji je u službi fašizma bezdušno plivao po nedužnoj krvi.

Ljudi, koje novelist crta, nisu izvanredni, nisu nikakvi junaci; takvi su kakve svakodnevno susrećemo, nepotpuni ali zanimljivi, prirodni, istiniti. Vidimo ih žive, pred nama se razvijaju, menjaju, jer je novela radnja, neprestani pokret. To su ljudi od krvi i mesa. Pored fizičkog života oni žive još intenzivnim unutrašnjim životom; spoljnom borbom preživljavaju još i duševno preobraženje. Baš u harmoničnom crtanju tih dveju komponenata jeste autorova snaga. Zato njegovi ljudi ostavljaju u nama neki tihi čar, da razmišljamo o njima još dalje, i onda kada je umetnik povukao svoju poslednju crtu.

Od osam novela svaka ima svoj problem. To je dokaz širine noveliste, njegove invencije. Tu je teški Hovnik, konzervativni koruški seljak, koji polako dolazi do svesti, pod uticajem događaja, i sam šalje sina partizanima; tu je šesnaestogodišnji đak Boris, koji se osvećuje nemačkom oficiru, vereniku svoje sestre, ubici slovenačkih talaca. U noveli »U noći« zarobi belogardistički oficir nekadašnjeg prijatelja, sad partizanskog poručnika. Belogardist mu spasava život i pada sam, neodlučan da pređe onima koji su prihvatili borbu za slobodu. U »Godišnjici mature« autor opisuje patnje žene koja je — slomljena u zatvoru — izdala rad svoga muža, aktiviste, a sama ostala živa. Izdaja je motiv i novele »Jednog dana u aprilu«. Čitava radnja zgusnuta je u čas-dva pred smrt, koja čeka tri aktivista. Dva su ćutala, treći je govorio; sad zajedno polaze u smrt. U »Školskom drugu Knezu« pokazao je pisac proleterskog učenika u predratnom vremenu, kome se njegovi drugovi podsmehuju, dok im profesor ne pokaže njegovu mladost u pravom svetlu. Na bojnom polju glavni Knezov protivnik sagleda ljudske vrline ponižavanog druga.

Gradišniku je na srcu problem koji zahvata u punoći životnih društvenih odnosa, pa se udubljuje i u ljudsku individualnost i traži u njoj suprotnosti koje se rađaju. Što je zahvatio zna sažeti u celinu, čovek i problem dobijaju pravi, adekvatni lik. Izražajnim sredstvima služi se s lakoćom, pričanje je u novelama stvarno, čvrsto, zrelo, jezik lep, ubedljiv. Možda smeta kao zaplet problema dokazivanje na primer krivice žene koja misli da je izdala muža, možda bi se ponekad moglo prigovoriti dijalozima (izražavanje šesnaestogodišnjeg Borisa). No to su ipak samo malo značajne stvari.

Ono što novelama daje posebnu vrednost jeste plemenito osećanje za čoveka, za njegove bolove i muke, koje odiše iz novela. To je u srodstvu s lepotom koja je utisnula čarobni pečat čitavom delu velikog, prerano nestalog Prežihova Voranca. Prva novela u zbirci — »U koruškim brdima« — ima u sebi još više; u njoj sve, ambijent i rasplet govori o dahu Prežihovljevog stvaralaštva. A to govori i o snazi Gradišnikove umetnosti, o cvetu proleterskog humanizma.

Jože PAHOR

Još jednom povodom knjige o Njegošu

Kada se u Dragićevićevom odgovoru na moj članak u **Knj. novinama** eliminiraju sve one sitničave analize da li sam, kad sam i od koga sam mogao saznati nešto o Njegošu, sva sumnjičenja, i, najblaže rečeno, neukusne aluzije na moje zvanje, čime Dragićević smišljeno zatrpava svoj odgovor da bi na taj način dao graciozne srazmere mome korišćenju njegovih »zaključaka«, onda se sva njegova tvrdjenja mogu svesti na sledeće:

1) da sam datume o dolasku S. Milutinovića na Cetinje (25 sept. 1827) i zidanja Biljarde (1838) (strana 16 i 74 moje knjige) prepisao iz njegovih članaka;

2) da se on, Dragićević, pre mene dosetio da su dvojica naših književnika pogrešili kad su napisali da je Njegoš 1837 godine mogao prisustvovati sahrani Puškina, i da sam se, prema tome, i pri pisanju moje knjige o Njegošu (str. 71) i jednog članka u **Slovenskom bratstvu** poslužio njegovom dosetkom, i najzad

3) da sam u svojoj knjizi citirao jedno pismo Petra I Gagiću (strana 15 moje knjige), koje je Dragićević prvi put objavio, i da sam iskoristio »zaključke« do kojih je on na osnovu toga pisma došao.

To je sve! A istovremeno manje nego što sam ja, na osnovu detaljnog poređivanja Dragićevih članaka i moje knjige, pretpostavio u svom ranijem članku u **Književnim novinama.** Ovo i sam Dragićević priznaje u svom odgovoru: »Jedino priznajem — kaže on — da nijesam mislio **na one riječi** (podvukao V. L.), koje Latković navodi u petom pasusu ovoga članka...« Ovo priznanje Dragićevićevo veoma je karakteristično za razliku u našim shvatanjima. »One riječi« — ne pomenule se! — odnose se na ono što se u Dragićevićevom članku **Njegoševo vaspitanje** može uzeti kao Dragićevićev sud o ljudima koji su uticali na Njegoševo vaspitanje i obrazovanje, što se može uzeti kao njegova koncepcija, njegovo mišljenje o prirodi, širini i dubini, Njegoševa obrazovanja pre 1831 godine. Za mene je ovo Dragićevićevo priznanje veoma značajno, jer da sam igde u svojoj knjizi iskoristio ikakav Dragićevićev sud, mišljenje, koncepciju ili originalan zaključak, osećao bih se obaveznim da to pomenem, kad i druge autore pominjem u sličnim slučajevima, iako me sama priroda i namena moje knjige, popularno pisane za omladinu ne bi ni na to obavezivala, ako doslovno ne citiram nečije reči ili zaključke.

U pitanju navedenih datuma, kao i u celom odgovoru, osnovni argumenat na koji se Dragićević u svojim tvrdnjama oslanja jeste da ja nisam znao za literaturu o Njegošu pre nego sam pročitao njegove članke. Povodom datuma o dolasku Sime Milutinovića on čak tvrdi: »...podaci koje Latković navodi u svome članku (iz **Ivićeve Građe** i **Skerlićeve Istorije**), koje je, u to sam potpuno uveren, tražio poslije izlaska iz štampe moje knjige o Njegošu...«!! Taj argumenat Dragićevićev je ne samo bolesno pretenciozan nego i neozbiljan, te se na njega i sve što je s njim u vezi neću ni osvrtati.

Drugi argumenat na osnovu kojega Dragićević tvrdi da sam moj datum prepisao iz njegovog članka jeste: »Da je (t. j. Latković) još malo razmislio o »glomaznoj literaturi« koju sam naveo u napomeni o Milutinovićevom dolasku na Cetinje, video bi i to, da mitropolit Petar nije nigdje naveo »datum Milutinovićevog dolaska po novom stilu kako je ranije mislio Vuksan (**Zapisi** I 175 i X257 i 262) a sad opet misli i Latković. Tu se radi o drugome, a naime da je mitropolit Petar svojom staračkom rukom omaškom napisao »5-i« mjesto »25 den istog čislenija«, misleći na 25 septembar po starom kalendaru, a ne na **5 oktobar po novom kalendaru.** U celom ovom pitanju ne radi se niti o nekoj pogreški Vuksanovoj ili mojoj, niti pak o praznoslovlju »staračke ruke« Petra I, nego prosto naprosto o neznanju Rista Dragićevića. U pismu Petra I okružnom kapetanu kotorskom od 29 septembra (11 oktobra) 1827 stoji da je Sima Milutinović »2 čisla sego **tečenija po novom broju pisano,** (podvlači V. L.) nije do mene doša nego u prošlu nedelju na uru noći, tj. 5-den istoga čislenija«. Dragićević ne zna šta ovde znači reč »tečenije« (tj. mesec) a šta čisle**nije, (tj. računanje, kalendarski stil).** Prevedene na današnji književni jezik navedene reči znače da je S. M. došao na Cetinje 5 oktobra po novom kalendaru. Taj datum nije tačan, i zato sam odlučio za onaj drugi, 25 septembar po starom, kao što sam u članku i rekao, dok se Vuksan zadržao na 5 oktobar.

Najjači argumenat Dragićevićev po pitanju godine kada je sazidana Biljarda jeste da podatak iz Oreškovićevog pisma Vuku Karadžiću (od 8/20 novembra 1837) nije dovoljan (ja sam u članku kazao »pored ostalog«), da se može kazati kako je Biljarda sagrađena 1838, iako se u tom pismu kaže da se »već kamenje za to pripravlja«. Da je taj podatak, koji meni nije jedini stajao na raspoloženju, bio dovoljan, rezonuje dalje Dragićević, zar bi Vladan Đorđević, Lazo Popović i Petar Šabajić grešili u datiranju zidanja te kuće. A ja tvrdim: da su ti ljudi imali na umu ovo Oreškovićevo pismo, njegovu obaveštenost o svemu što se u Crnoj Gori radi, a pri tom uzeli u obzir ono što je, recimo, kod Medakovića (**Petar Petrović Njegoš,** str. 80) stajalo i njima, i Dragićeviću (ne usuđuje se reći i meni) na raspoloženju, onda se ne bi mnogo premišljali da kažu da je Biljarda sazidana 1838. Da se ne bih i ja razmetao poznavanjem izvora, navešću samo jedan, kojim se Dragićević nije poslužio. Nemački pisac Štiglić, koji je bio na Cetinju 1839, u svom delu Ein Besuch auf Montenegro (Stuttgard, 1841) govori o Biljardi kao dovršenoj zgradi na str. 42 i 71; na strani 43 čak tvrdi da je saksonski kralj koji je 1838 bio na Cetinju, stanovao u Biljardi.

Povodom Dragićevićevog polaganja »autorskog prava« na dosetku da su M. Klopčič i posle njega J. Popović pogrešili kad su uzeli da je Njegoš 1837 prisustvovao Puškinovom pogrebu, mogu reći da se o toj njihovoj omašci, ne baš tako tragičnoj kakvom je zamišlja Dragićević, razgovaralo ovde u Beogradu pre nego što je Dragićevićev članak o tom ovamo dospeo. Ja sam tada o tome razgovarao i sa Nikolom Banaševićem, prof., Radovanom Lalićem, prof., Dimitrijem Vučenovom, asistentom. To što 1947 u člančiću o Njegoševom životu, u svečanom broju »Borbe«, nisam pomenuo tu omašku nije nikakav, ama baš nikakav dokaz da je tada nisam bio uočio. Ja mislim da ni jedan pametan čovek koji ima i trunke ukusa ne bi upotrebio tu svečanu priliku da zlurado ukazuje na nečiju omašku, ako ona nije zlonamerna. Ja čak ni u knjizi to nisam učinio.

U devetom stavu mog prvog članka u **Knjiž. novinama** (stav počinje rečima: »No, na kraju krajeva...«) ja sam jasno kazao da sam na strani 15 moje knjige citirao pismo Petra I Gagiću, koje je Dragićević prvi put objavio, ali da »nisam bio obavezan da kažem ko je to pismo prvi put objavio, kada se ne pozivam na Dragićevićeve »zaključke« nego na ono što je vladika Petar I rekao u tom pismu«, u toliko pre što sam »u toj knjizi možda i suviše često citirao starija pisma i drugu građu, pa nigde nisam smatrao za potrebno da kažem ko je tu građu prvi put objavio«. Ako je trebalo da Dragićević povodom ovoga nešto kaže, to je trebalo da reče da li smatra da je pisac jedne popularne knjige za omladinu dužan pri korišćenju nekog izvora da naglašava ko je izvor objavio ili nije dužan, a ne da nadugo i naširoko dokazuje da sam upotrebio izvor koji je on objavio, kad to niko ne poriče.

Ono što sam poricao u šestom stavu svog ranijeg članka, a što i sada poričem, jeste da Dragićević nije uložio toliko napora da dokumenat pronađe kao što želi da pretstavi i, drugo, važnije, da se do istih zaključaka moglo doći i bez toga »dragocenog dokumenta«, pa prema tome ne može polagati neko »autorsko pravo« na te »zaključke«. Da bih pokazao prvo od ovog dvoga, naveo sam da je pismo u kome je bio umetnut »dragoceni dokumenat« bilo pristupačno još 1927 godine. Nisam znao da se taj umetak nije nalazio u kopiji pisma koju je Vuksan imao u rukama, pa sam zato i pretpostavio da ga Vuksan nije objavio jer tada »nije smatrao za potrebno da to učini«. Ali i pored toga što je ta moja pretpostavka bila pogrešna, opet mislim da je Dragićević preuveličavao svoje napore koje je uložio dok je do tog dokumenta došao. — Da bih pokazao drugo, naveo sam jednu rečenicu iz mog članka o životu Njegoševu, pisanog još 1947 godine, u kojoj su sadržani svi »zaključci« R. Dragićevića. Pored svih nastojanja Dragićevićevih da umanji značaj ovoga, to je činjenica koju ne može ni da mrdne s mesta.

Nije tačno da se »onako precizirani« kao što su u **Borbi** ovi dokumenti »nalaze i u jednom pismu Milorada Medakovića od 8 februara 1948 godine i njih je Pavle Popović objavio još 1927«, kako kaže Dragićević, pa ih je odatle prosto prepisao. Ja sam se poslužio i ovim pismom prilikom odredivanja datuma Njegoševog odlaska u Toplu (1825), ali iz tog pisma proističe da se Njegoš na Cetinje vratio 1826, a ja sam u **Borbi** ipak napisao 1827. I kao što sam ovde »precizirao«, tako sam se recimo na osnovu Dostinićevih uspomena mogao nekako domisliti da je bilo leto kad je Njegoš došao u Toplu, pa reći da je to bilo »u leto 1825«, i tako i taj datum »precizirati« tačno onoliko koliko ga i Dragićević precizira. Ja znam da se Dragićević zgranjava nad mojom »naučnom smelosti«, jer to, ne piše nigde izričito, zaboravljajući da se do velikog broja datuma došlo baš na ovaj način, kombinovanjem, računanjem, razmišljanjem, smelošću. Pri tome se može i pogrešiti, ali to se meni 1947 nije desilo, bar koliko danas o tome znamo.

Tako stvar stoji sa mojim korišćenjem Dragićevićevih »zaključaka«. Zato mogu samo da ponovim reči iz ranijeg članka: »...nikakvo njegovo mišljenje nisam prihvatio, nikakav njegov zaključak nisam iskoristio«, pošto ne mogu rečju »zaključak« nazvati »ono što jedan dokumenat sam sobom govori ili je čak i izričito u dokumentu rečeno«, kako sam ranije to formulisao i do čega sam i sam pre Dragićevićevog članka došao, dodajem sada.

Izuzimajući pitanje Njegoševog prisustvovanja Puškinovom pogrebu, u sva tri ostala slučaja radi se o datumima. Da sam ta tri datuma i zbilja jednostavno prepisao iz Dragićevićevih članaka, ipak u ovakvoj knjizi kakva je moja nisam bio obavezan da kažem ko je te datume utvrdio. Mislim da Dragićević suviše udobno sebi zamišlja, da će od sada svako kogod bude naveo datum Milutinovićevog dolaska u Crnu Goru u belešci ispod teksta navesti Dragićevićevo ime. Ima datuma do kojih se zaista velikim naporima došlo i koji su mnogo sadržajniji od ovih datuma na koje Dragićević polaže autorsko pravo (na pr. datum Uroševe smrti, kojim je dokazano da ga Vukašin nije ubio) pa ni u mnogo stručnijim napisima nego što je moja popularna knjiga niko se ne smatra obaveznim da naznači ko je taj datum utvrdio.

Na načelnom delu moga članka, koji počinje stavom: »Ja čak mislim da se ne samo u ovakvim knjigama za omladinu...« (taj stav Dragićević pri citiranju, u poslednjem stupcu svoga članka, nedozvoljeno pripaja prethodnom stavu, i tako mu donekle menja smisao) Dragićević se najmanje zadržava. On je tu namerno pomešao ono što sam rekao o beleškama ispod teksta sa onim o beleškarenju. Rekao sam da se beleške ispod teksta »zaista ponekad ne mogu izbeći«, ali da u tome i kad se pišu sasvim stručni članci, po mom mišljenju, »treba biti štedljiviji«. A okomio sam se na beleškarenje, tj. na namerno gomilanje beležaka samo zato »da bi se dao što naučniji izgled napisu«. U odbranu svoga gledišta na beleške ispod teksta Dragićević je naveo postupak sa beleškama nekoliko živih naučnika (meni nije ni na kraju pameti da njihov postupak svrstam u beleškarenje!) a ja ću navesti samo nekoliko mrtvih, da mi se s pravom ne bi prigovorilo da nekoga harangiram protivu Dragićevića. Vatroslav Jagić, T. Maretić, St. Novaković, Sv. Vulović, P. Popović, J. Skerlić bili su veoma štedljivi u beleškama ispod teksta, baš onako kako ja zamišljam da bi trebalo postupati. A i oni su, svi od reda, bili profesori univerziteta.

O beleškarenju ispod teksta kao nezdravog tendenciji kod nekih naših naučnika i o apsolutizovanju sudova i mišljenja pojedinih ljudi o drugim ljudima i događajima trebalo bi diskutovati, ali s Dragićevićevim, po mom mišljenju, ne može se voditi nikakva načelna diskusija. Da ne bih Dragićevićevo pitanje o apsolutizovanju takvih sudova kod njega ostavio sasvim bez odgovora, reći ću samo da je on, naprimer, apsolutizovao i shvatio kao »sigurno pouzdane i tačne« sudove episkopa V. Kraljevića i okružnog načelnika Pajtonija o Njegoševom učitelju Tropoviću, ne vodeći računa o tome da su i Kraljević i Pajtoni mogli biti pristrasni u ocenjivanju Tropovića.

Na kraju moram ukazati na jednu netačnost o Dragićevićevom odgovoru. Ovoga puta svesnu i grubu netačnost.

U svom odgovoru na moj članak u **Knjiž. novinama** kaže: »...ja ću odmah **naglasiti** (ovde i dalje podvlači V. L.) da sam **još u oktobru 1948 objavio** u svom članku **Njegoševo školovanje** jedan kratak podatak...« I malo dalje: »**Godinu dana kasnije** Latković piše u svojoj knjizi...« Međutim (neka mi Dragićević dozvoli da ja sada nešto »naglasim«) niti je istina da je on svoj članak **objavio** u oktobru 1948, niti pak da sam **ja godinu dana kasnije pisao** svoju knjigu, tj. u oktobru 1949. Što je najgore, i jedno i drugo je Dragićević morao znati, ali je namerno, što no reč, navodio vodu na svoju vodenicu. Sveska **Istoriskih zapisa** u kojoj je Dragićević objavio članke **Njegoševo školovanje** i **Njegoš nije mogao videti mrtvog Puškina,** zaista nosi na zaglavlju oznaku »septembar-oktobar 1948«, ali se na poslednjoj stranici uredništvo izvinjava što ta sveska nije izašla na vreme, kakvo izvinjenje ne bi bilo potrebno da je objavljena do kraja oktobra 1948, pa možda ni čitav mesec kasnije. Dragićević voli preciznost u datumima, pa da mu se ne bi desila ponovo slična neprijatnost neka svoju, svakako brižljivo vođenu, kartoteku datuma popuni sledećim podacima: kada su **Istoriski zapisi** za septembar-oktobar 1948 dati u štampu, kada su doštampani i kada su ekspedovani za Beograd. To se sve može utvrditi po arhivskim podacima. — S druge strane, na mojoj knjižici o Njegošu stoji na poslednjoj strani: »Predano u štampu 27-IV-1949 god.«, pa sam je svakako pre toga morao napisati, a ne u oktobru 1949. Da bi svoju kartoteku datuma dopunio preciznim arhivskim podacima, samo zato, skrećem mu pažnju na sledeće: Iz jednog akta Omladinskog izdavačkog preduzeća **»Novo pokoljenje,** Beograd, pod brojem 378, od 23 maja 1950 godine, snabdevenog pečatom i potpisom direktora preduzeća, vidi se da sam rukopis knjižice o Njegošu predao preduzeću u četiri dela, i to 26 avgusta 1948 (hiljadu devesto četrdeset osme), 2 septembra, 23 septembra i 1 oktobra iste godine, i najzad da je »drugu Vidu Latkoviću isplaćena akontacija... 8 oktobra 1948 (hiljadu devetstotina četrdeset osme) i to po predaji čitavog rukopisa **Petar Petrović-Njegoš«,** kako od reči do reči u tome aktu stoji.

V. LATKOVIĆ

NALEGLO BREME TEŠKIH DANA

Naleglo breme teških dana,
bez prestanka nas tukao grad,
tukao ljude, smeh usana,
a sunce divno, kao i sad,

zelena trava, trava meka,
ne ugazi je ničiji hod
a tutnji, tutnji iz daleka
i magle dima kidaju svod.

Meni je žao ove lepote
što mi je sada krije dim,
duboko mi se sumnja ote:
neću da umrem s pogledom tim,

neću da umrem u ovom garu
kad bistri vidik pliva u dalj,
pa mi je žao što šumu staru
pritisle magle, dim i gar...

* * *

A kad se stišala pucnjava jaka,
i kad se razbio vidik crni,
na nebu nema ni oblačka,
za radost kratku nedra razgrni,

opet se plavi nebo i polje,
pod suncem letnjim tvoj drug i ja.
I sve je tiše, i svetli bolje
poljana ova sunčana.

* * *

Posle smo dugo na tome proplanku
sedeli ja i drug iz tvog kraja,
radosni kao na uranku
u šumi moga zavičaja.

Al' nije ovo Gora Fruška,
ni njena česta vitka stabla,
pa da je vetar zaljuljuška
kad se prokrade iznenada,

ovo su ogromna stoletna debla,
i tako mi je hladno u njima, —
da l' sam od zime jutros ozebla
ili od slutnje u mislima?

Drug mi tvoj šinjel veliki dao,
spusti ga prosto na pleća moja,
a tako mi je prijatno pao,
kô nekad vrela ruka tvoja.

Pa mi je milo od te težine,
od osećanja da nisam sama.
pogled i misli u daljine
jure po ovim livadama:

on mi je prvu vest o tebi
poneo juče, tako dragu,
živ si, i nikad više ne bih
sanjala krv po tvome tragu,

— a ipak, kad me pritisne tuga
i sumnja mi se sa njom dovuče,
htela bih stalno da molim druga
da vest ponovi onu od juče.

Mira ALEČKOVIĆ

(Iz ciklusa pesama »1941—1944«)

Osnovano je Udruženje dramskih umetnika Srbije

Dramski umetnici pozorišta Srbije održali su svoju prvu skupštinu na kojoj je osnovano Republičko udruženje dramskih umetnika. Osnivačkoj skupštini su kao gosti prisustvovali pretstavnici dramskih umetnika Hrvatske, Makedonije, Bosne i Hercegovine.

O značaju osnivanja Udruženja, koje je došlo kao nužan preduslov za dalje idejno i stručno uzdizanje dramskih umetnika, govorio je Ljubiša Jovanović, prvak drame Narodnog pozorišta u Beogradu.

Nakon što je izneo istorijat pozorišta i položaj pozorišnih trudbenika u staroj Jugoslaviji, borbu naprednih glumaca pre rata, njihovo učestvovanje u narodnooslobodilačkoj borbi i ulogu Kazališta narodnog oslobođenja u oslobodilačkom ratu, Ljubiša Jovanović je rekao pored ostalog:

U svakom radu na umetničkom stvaralaštvu pa i na pozorišnom stalno se rađaju novi problemi i zadaci. Pred pozorište u našoj revolucionarnoj socijalističkoj stvarnosti nameću se mnoga pitanja koja traže od dramkog umetnika visoki umetnički ukus i smisao da uoči specifične pozorišne probleme.

Mi se danas moramo stalno boriti i iznalaziti pozitivne tekovine naše pozorišne prošlosti u dramskoj literaturi i metodama rada na rešavanju scenskih problema. Moramo se boriti protiv naknadnih shvatanja o pozorišnoj umetnosti, protiv anarhičnosti i stihiskog rešavanja scenskih problema. U svoj rad mi moramo da unesemo što više organizovanosti i preciznosti u metodama i više studioznosti u utvrđivanju idejne osnove našeg stvaranja. Pri odabiranju repertoara moramo obratiti naročitu pažnju na naš osnovni zadatak: šta hoćemo da kažemo našoj publici dramskim delom koje stavljamo na scenu.

Po oslobođenju mi smo često padali, pri odabiranju repertoara, pod uticaj slabe, šablonske i repertoarske posleratne sovjetske dramske literature i time dolazili u opasnost da se koči pravilan razvoj našeg pozorišta. Ali, zahvaljujući pravilnoj liniji naše Partije i narodnih vlasti, naša pozorišta su uspela da razviju svoju umetničku delatnost do zavidne visine.

Porast našeg čoveka u socijalističkom društvu uslovio je i velike potrebe za kulturnim uzdizanjem širokih narodnih masa. Mi danas imamo samo u NR Srbiji 26 državnih pozorišta. Otvaranje tolikog broja pozorišta nameće i veliki broj problema koje treba rešavati. Među najvažnijim pitanjima su: podizanje kadrova, problemi metoda rada, pitanje scenskog realizma, pitanje odnosa forme i sadržine i idejnosti. Po svim tim pitanjima naša Partija i narodna vlast mnogo su nam pomogle ali i mi dramski umetnici sa svoje strane moramo pružiti po svim tim pitanjima pomoć našoj narodnoj vlasti da ih zajednički što uspešnije rešimo.

Još jedan zadatak stoji pred dramskim umetnicima a koji nije preciziran u nacrtima pravila našeg udruženja: pitanje rada pozorišnog glumca na filmu. Naša mlada filmska umetnost je u razvoju koji već sada stoji na zavidnoj visini. Od pozorišnog glumca filmski stručnjaci traže sa potpunim pravom punu saradnju na stvaranju naše filmske umetnosti. Da bi rad bio olakšan i da bi pozorišni glumac svojim umetničkim sredstvima stvarao i na filmu umetničke kreacije, potrebna je i tešnja saradnja pozorišnih i filmskih stručnjaka. Naša filmska preduzeća štampala su priličan broj stručne filmske literature o filmskoj režiji i glumi. Od naših glumaca treba tražiti da čitaju i studiraju tu literaturu, kako bi njihov rad na filmskom stvaralaštvu bio plodniji i više umetnički. Filmska preduzeća bi pak morala da se bolje upoznaju sa našom pozorišnom problematikom i sistemom rada, kako bi svoj plan uskladila sa planom rada pozorišta. Tu saradnju moramo bolje organizovati jer se događa da ne radimo po predviđenom planu (to se više odnosi na film) i time se nanosi materijalna šteta i pozorištima i filmskim preduzećima. Moralo bi se voditi više računa o zaposlenju glumačkih kadrova, o njihovoj zaduženosti na filmu i pozorištu.

Rekao bih nekoliko reči i o pozorišnoj kritici. Naša pozorišna kritika u posleratnom periodu uglavnom je objašnjavala literarnu vrednost dela, a nedovoljno se zadržavala na scenskim kvalitetima pretstave. Takva vrsta kritike je neosporno potrebna. Ona je potrebna našem gledaocu da bi što lakše shvatio delo i time proširio svoj kulturni horizont. No, takvoj kritici bilo bi mesta pre izvođenja same pretstave, a po izvođenju pretstave bila bi poželjna kritika scenskog ostvarenja, stručna analiza režije i glume, inscenacije i kostima, pravilna ocena dostignuća u tumačenju dela. Redovna je praksa bila da izide samo jedna kritika u nekom od naših časopisa ili dnevnoj štampi dok su glumci imali prilike da čuju vrlo različita mišljenja o pretstavi. Stoga bi dobro bilo da o jednoj pretstavi bude više kritike od različitih kritičara. Mi tražimo svestranu pomoć kritike a njihova različita mišljenja po istoj pretstavi pokrenula bi diskusiju koja bi pomogla i režiji i glumi. Sva naša pozorišna kritika, ili bar većim delom je nedovoljno stručna. Kad kažem stručna mislim pod tim nesnalažljivost ili nesposobnost da se uđe u analizu procesa režiserovog i glumačkog stvaralaštva. Naša kritika nije dovoljno postavljala problem pravca u našim pozorišnim stremljenjima i pokazala je potpuno nepoznavanje različitih metoda rada na pripremi pretstave. Manjkavost naše pozorišne kritike ogleda se u tome što smatra da je ocenom premijere završila svoj posao a nužno bi bilo da se povremeno osvrće i na dalji razvitak već ocenjene pretstave. U poslednje vreme prave se pokušaji u našoj pozorišnoj kritici da se nađe odgovarajući oblik za ocenu specifično scenskih rezultata; no to su dosad samo pokušaji. Nesumnjivo je da je našoj pozorišnoj kritici neophodno potrebna pomoć ljudi iz pozorišta. Ukoliko bi naša kritika potcenjivala takvu vrstu pomoći, ona bi ozbiljno grešila. A zašto bi grešila? Zato što je kritika duboka, objektivna, stručna, konstruktivna, ispunjena ljubavlju prema našim kulturnim dostignućima i neophodno potrebna našem pozorištu i narodu. Kritika koja ume da se oduševi našim uspehom ali koja ume i oštro da ukaže i osudi naše nedostatke i nesposobnosti i da traži od glumca i reditelja da se stalno razvijaju i uzdižu.

Na kraju skupštine doneta je sledeća

REZOLUCIJA

Dramski umetnici Narodne Republike Srbije na osnivačkoj skupštini svoga Udruženja doneli su sledeće odluke:

Prvo, osnivačka skupština Udruženja dramskih umetnika NR Srbije konstatuje da je osnivanje Udruženja dramskih umetnika Srbije došlo kao nužan preduslov za dalje idejno i stručno uzdizanje naših umetničkih kadrova u pozorištima. Ostvarujući svoje zadatke koji su postavljeni Pravilima, Udruženje će razviti organizovanu aktivnost da se postignuti rezultati u dosadašnjem umetničkom razvitku našeg pozorišnog života kritički usvoje kao tekovina svih naših dramskih ansambla. Osnivačka skupština smatra da je, kako u interesu što boljeg i potpunijeg ostvarivanja zajedničkih umetničkih ciljeva svih jugoslovenskih pozorišta tako i u interesu produbljivanja duha bratstva i jedinstva, te najdragocenije tekovine naše Narodne revolucije, potrebno u svim našim republikama što je mogućno pre stvoriti sve formalne uslove za osnivanje Saveza dramskih umetnika FNRJ kao zajedničkog foruma koji će, koordinirajući rad republičkih udruženja dramskih umetnika, efikasno dejstvovati na unapređenju dramske umetnosti čitave naše voljene otadžbine, socijalističke Jugoslavije.

Drugo, osnivačka skupština jednodušno konstatuje da su brigom Partije i narodnih vlasti osnovni problemi pozorišta kao ustanove i osnovni problemi dramskih umetnika, kao pojedinaca pravilno uočeni i rešeni u skladu sa principima naše socijalističke države. Tu pre svega mislim na Uredbu koja reguliše plate, nagrade i na predovanja dramskih umetnika i na zakone o socijalnom staranju i penziskim prinadležnostima. Udruženje će svesrdno pomagati državnim vlastima da se ovi zakoni, jedinstveni u svetskom socijalnom zakonodavstvu, pravilno primenjuju. Dobijanjem ovakvih uslova dramska pozorišta i dramski umetnici dobili su, ustvari od svoga naroda najživlji potstrek da u potpunosti razviju svoje stvaralačke energije, za visok uspon naše jugoslovenske socijalističke kulture. Novi odnos države prema pozorištu i dramskim umetnicima, kao i novi odnos između pozorišta i širokih radnih masa, već su, u dosadašnjem periodu naše društvene stvarnosti doprineli uzdizanju opšteg nivoa naše pozorišne umetnosti. Na dramskim umetnicima je da te rezultate, upotpunjene onim što nam je ostalo kao pozitivno kulturno nasleđe iz prošlosti našeg pozorišnog života, učine efikasnim instrumentom daljeg razvitka pozorišne umetnosti u našoj zemlji.

Treće, naša narodna revolucija sa svim svojim istoriskim tekovinama, opštenarodno učešće na obnovi zemlje i bitka za naš prvi Petogodišnji plan, zatim onaj svetli duh solidnosti, karakterističan danas za naše radne ljude, — sve te komponente iz kojih se gradi novi socijalistički jugoslovenski čovek, čine i osnovu za formiranje novog lika našeg dramskog umetnika. U herojskoj borbi KPJ za ravnopravnost među socijalističkim državama protiv ugrožavanja bitnih principa marksizma-lenjinizma od strane rukovodilaca SSSR i njegovih satelita, prekaljuje se patriotizam i nepopustljiva borbenost našeg radnog čoveka. U toj borbi naši dramski umetnici odlučno stoje, zajedno sa čitavim narodom, uz svoje državno i partisko rukovodstvo s drugom Titom na čelu. Inspirisana tim duhom, osnivačka skupština Udruženja dramskih umetnika NR Srbije sa ogorčenjem protestuje protiv laži i kleveta koje informbirovska propaganda seje protiv naše zemlje i osuđuje pokušaje informirovskih zemalja da presijama i zločinačkim ubistvima pokolebaju moralnu čvrstinu Jugoslovena koji žive u tuđini. Najzad, osnivačka skupština dramskih umetnika NR Srbije smatra da se samo upornom borbom protiv ovako neljudskih metoda u odnosima među državama istinski služi stvari mira, koji danas, posle teških godina razaranja u Drugom svetskom ratu, iskreno žele svi pošteni ljudi u svetu.

Zatim je izabrana Uprava novoosnovanog Udruženja, u koju su ušli: za pretsednika Raša Plaović, za potpretsednika Salko Repak, za sekretara Ljubiša Jovanović i Predrag Dinulović.

Rotonda sa bogumilskim stećcima

(Sa Izložbe jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva u Parizu)

Sluge vrletne zemlje

(Zabilješke sa Kozare)

Jedan bogatiji srednjak, Kozarčanin, ovako mi je nedavno govorio:

— Ja neću u zadrugu pa neka mi i rebra polome!

Bilo mi je čudno.

— Čemu se nadaš? pitao sam.

— Evo čemu: ja znam da će me vlast lomiti porezom i otkupom, ali ja ću da radim. Imam konje, imam kravu, imamo sina — radiću. Neka mi ostave samo jednu kokoš, opet ću da se borim. Ovako sudim: kako će da snese jaje, iz jajeta će da izađe pile...

Veliki je broj srednjaka koji se kolebaju. Jedan mi je pričao ovo:

— Ja sam se u ratu borio, hranio našu vojsku, dao sina u brigadu. Ratovao sam za slobodu: ako mi se radi, ja ću da radim, ako mi se spava, ja ću da spavam. Hoću da budem svoj gospodar. Neću u zadrugu: tamo nagone na posao. Neću u zadrugu i zbog ovoga: ja imam ćerku za udaju — njoj treba miraz. U zadruzi nema miraza... I neću u zadrugu zbog ovoga: ja sam domaćin, imam svoje konje; šest dana radim a nedeljom hoću da jašim. Hoću da idem u svatove najesen, sa svojim Zekanom u svatove...

Ja sam ga pitao:

— Hoćeš li, Tešane, moći da izvršavaš obaveze prema državi?

— Ja ću obaveze da izvršavam sve što se bude tražilo. Samo neka rade pošteno i po zakonu.

Opet sam ga pitao:

— Rade li pošteno?

Seljak me lukavo pogledao, nasmijuljio se pa je rekao:

— Rade i ne rade, kako se uzme. Ponekad mi i prijete: »Ti si, Tešo, govore, — neprijatelj. Ti si — reakcija!« Neki iz Mjesnog odbora hvale se kako će da mi odrube glavu raznim nametima, a pretsjednik Gojko govori po selu: »Rebnuću ja Tešana zbog toga što neće u zadrugu. Poslaću ga — veli — u Grmeč na sječu šume«. Ovako im kažem: ja, drugari, nijesam neprijatelj, to ćete da izvinite. I ja sam se borio za ovo i — dao sina. Pričekajte malo. Osnovali ste zadrugu, vama čast, a mene ostavite da pogledam kako ćete da počnete. Ne bude li valjalo — džaba vam zajednica, pođe li dobro — eto i meneka tamo...

Nedavno sam pročitao članak u kome jedan pisac raspravlja o klasnoj borbi na selu. Pada u oči piščev stav o tzv. kulaštvu, to jest o seoskim bogatašima. On ih je strpao u jedan koš. Svi su neprijatelji i svi se grčevito bore protiv narodne vlasti. Čini mi se da je ovo shvatanje odveć mehaničko.

Istina je da seoski bogataši, polazeći od svojih klasnih pozicija, imaju najviše razloga da se odupiru. Oni to i čine, ali — ne svi. Postoje, da ih tako nazovemo, i »mirni« seoski bogataši, koji pošteno izvršavaju svoje obaveze prema državi. Tako posmatrani, oni su korisni. Neki od njih primljeni su i u radne zadruge.

Naišao sam na jednoga od takvih i na Kozari.

— Kakav je M. Č.? pitao sam zadrugare.

— Dobar! odgovarali su iskreno. Radi kao mrav.

Njegov sin, oficir Jugsolovenske armije, rekao mi je:

— Drago mi je što se moj otac odrekao eksploatatorskih tendencija. Mene je poslušao.

Na Kozari je borba za socijalistički preobražaj sela neobično oštra i napeta. To je borba za srednjeg seljaka. Srednjak je — glavni problem. Njega dobiti i p r e v a s p i t a t i, znači osigurati pobjedu radnih zajednica. Naročito je složen proces prevaspitavanja. Duša srednjakova prepuna je starog trunja. On to trunje unosi u zadrugu kao klice tuberkuloze, koje neprestano napadaju na zadružni organizam.

Bio sam u Devetacima. To je selo brdsko i dosta siromašno. Zemlja je vrletna, stoka stradala u ratu, muške radne snage — sasvim malo. Pitam po selu za muškarce:

— Gdje je Bogdan Vujnović?

— U Borovu, odgovaraju, — udarnik...

— A Marko Šurlan?

— Na zanatu.

— Šta je sa Kostom Oljačom?

— Služi kadar...

Otišli su momci na sve strane: u fabrike, u škole, u vojsku. Jedni su oficiri Jugoslovenske armije, drugi su u sreskom centru, u Banja Luci ili u Sarajevu.

Ovo malo selo od pedesetak kuća dalo je u minulom ratu devedeset žrtava, a nema porodice iz koje neko pušku nije nosio. Seoce je u ratu do temelja spaljeno.

Onda nije čudno što su ovogodišnju proljećnu sjetvu obavljale skoro samo žene, djevojke i dječica. Djevojke i djeca držali su plugove. To je dirljivo. Ima tu nečeg herojskog i — tragičnog...

Gledao sam djevojčicu od 16 godina kako se muči sa nepokornim divljim plugom — obrtačem. Upravljala je njime u brazdi. Plug joj se otimao; njene ruke su drhtale. Plug je često iskakao iz brazde; ona je trčala za njim, sagibala se i padala... Ja sam je odmijenio na desetak minuta ali sam zatim otišao, a ona je ostala da ore.

Seljaci znaju da gunđaju i da viču, ponekad to čine iz zablude, ali znaju i vrlo dobro da rade. Nikad prije rata nisu Kozarčani orali nedjeljom. Sad je to normalno.

— Treba ispuniti plan! govore.

— Oraćemo i Prvog maja, i na Đurđevdan.

Devetačka radna zadruga nosi ime »Borac«. Osnovana je početkom 1948 sa jedanaest domaćinstava. Sada je jača — 36 domaćinstava.

Najveći broj seljaka stupio je u zadrugu dobrovoljno, a bilo je i onih koji su stupili poludobrovoljno.

Znam dva čovjeka koji govore:

— Navalio teret, brate, ne bih izdržao da sam — crkva. Kud sam mogao, priklonio sam se u zadrugu.

— Pa kako sada živite?

Odgovaraju dvosmisleno:

— Bolje šija nego vrat!

U ovim riječima nema neprijateljstva. Ima u njima najviše nevjerice i seljačke strijepnje pred budućnošću.

Ojačala je devetačka zajednica. Prošle godine imala je samo jednu kopačicu i tri para konja, a sada ima dvadeset zaprega. Dala je državi priličnu količinu žita, prebacila plan proizvodnje kukuruza. Ljudi su stupili u zadrugu u novi život — kako se to kaže — a novi život je još daleko. Učinjen je samo prvi korak, doduše najteži — zadruga je osnovana — a ljudi su skloni da po ovom koraku cijene vrijednost socijalizma.

Poneko ne voli planove ni perspektive, već govori: »Daj ti meni danas, a ono što će doći neka drugi uživaju«.

Naravno, ne govore ovako svi ljudi.

Dragan Vujnović, stari partizan ranjen u ratu, radio je prije ustanka u rudniku uglja. Mučio se, gladovao. Sad je zadrugar, jedan od najboljih, član uprave. On je dobro radio u zadruzi: dobio je i žita i bonove i rakije. On kaže:

— Ko radi, dobiće. Što više radimo više ćemo i da imamom. Ja prije rata nisam imao svoje rakije.

Dragan mi je rekao i ovo:

— Skoro mi je umrla žena. Nisam imao pokrova, da je pokrijem u sanduku. Trčao sam u srez da kupim — nema ni za novac ni za bonove.

Dragan Vujnović zna zašto je teško, i da se tek vodi borba za socijalizam. Drugi to ne znaju i ne shvataju pa su nezadovoljni.

Jedan starac je ovako govorio o zadruzi:

— Ova naša zajednica liči na novu kuću: postavljena je na dobre temelje i pokrivena, ali nema ni duvara ni furune, pa kako čovjek može u njoj da se ogreje. Treba vatru da založimo...

Starac je govorio iskreno, kao zadružni prijatelj. On vidi da u našoj zemlji zadrugarstvo napreduje, ali osjeća i da nešto ramlje.

Evo šta ramlje u devetačkoj zajednici.

Moja majka ima preko 65 godina. U našem ratu nahranila je na hiljade partizana. Sad je zadrugarka. Ovako je govorila:

— Dosad su ljudi radili pobaška, svako je kućio svoju kuću, pa je teško išlo. Bilo je nesloge, braća se dijelila, otac na sina potezao nož. Sad smo u zajednici — 36 kuća — teško je dovesti pod jedan konac.

Osjeća moja mati da su jedinstvo i sloga osnovni elementi zadružnog radnog napretka.

— Ne vjerujem zadruzi, priznala je, ona će se raspasti.

Rekla je to vrlo ubijeđeno.

— Kako, majko?

— Tako, slabo rade. Vidio si kako su našu stranu uzorali: sve same oplaze i neprevrnuta trava, a velika uzglavnica neuzorana. Bace li tu zrno, poješće ga trava.

Saznao sam na skupštini da su propale i zadružne slame. Uprava se dva puta sastojala i donosila odluke kako će da ih ogradi, a kiše su lile i volovi slamu raznosili na rogovima. Volovima su pomogli seoski špekulanti: krađom su razvršili jedno sijeno da prokisne.

I dok su članovi uprave vijećali i donosili odluke, bolje bi bilo da su sami pregnuli na posao. Sad im vrijednost trudodana iznosi 92 dinara, a da slame nisu propale bio bi veći trudodan.

Pitam strica Pavla:

— Zašto su konji koji leže u zadružnoj štali mršaviji od onih po privatnim štalama?

On kaže:

— Više rade, na poslu su dan i noć, a hrane se slabije. Treba poboljšati ishranu zadružne stoke.

Drugi mi je seljak rekao:

— Ima u zadruzi »moga« i »tuđega«; ako zadrugar u plugu goni konja koji je nekad bio njegov, on voli da mu progleda kroz prste, da pucne motkom onoga »tuđega« a poštedi »svoga«. Nisu svi ljudi takvi, ali ima pojedinaca. Zato bih ja konje koje smo unijeli u zajednicu prodao i kupio nove — naše.

Tako je jedan zadrugar priznao:

— Vozim ja jesenas kukuruz pored kuće, a moja krmača. Zelja, rokće — traži da joj bacim koje zrno. Dao sam joj nekoliko klipova. Sve je ovo naš kukuruz, velim...

Očutao je pa je uz osmijeh dodao:

Nedavno su zadrugari »Borca« birali novog pretsjednika. Kritikovali su staru upravu, nije dobro radila. Za novog pretsjednika bio je predložen P. O. našto je Đuro Vujnović, vrijedan zadrugar, uzviknuo:

— Dodijale su mi kandidacione komisije. Pustite me da predlažem sam.

Diskusija je bila burna. Ljudi su govorili slobodno i iskreno. »P. O. je — isticali su oni — dobar čovjek, ali nije radio u zadruzi. Bio je u srezu. Neka malo radi s nama«. Predloženi drug nije izabran. Masa ga nije htjela.

Neki zadrugari govorili su protiv svoje savjesti. Poslije su priznavali prave razloge zbog kojih su glasali protiv predloženog druga:

— Da je P. O. izabran, mi bismo na njivu morali da idemo u 6 sati, rano. Dosad smo išli u 9 sati. Zato ga nismo izabrali.

Rekao mi je stari pretsjednik zadruge, Dušan Šurlan, koji je mnogo radio, ali nije imao dovoljno autoriteta:

— Jedanput su planovi stare uprave napustili sjednicu. Ustavljao sam ih i molio, a oni pobjegoše.

Jedan zadrugar, dosta lijen, značajno je rekao poslije skupštine:

— Karl Marks je predvidio da će radni učinak u zadruzi privremeno opadati, dok se zajednica ne učvrsti i dok se ne razvije kolektivna svijest...

Na zadružnoj skupštini stari Marko Vujnović, kome je jedan sin poginuo u ratu a drugi je kapetan, molio je da zadružne okućnice, ako je moguće, budu malo veće. Molba mu nije uvažena, jer bi se prekršila zadružna pravila. Rekao iskreno:

— Čas' zadruzi, ali je okućnica sigurnija.

Seljak je sklon da vrijednost svake pojave provjerava u praksi — poređenjem. On, na primjer, vidi da su konji ranije bili debeli, a da su sada omršali. On shvata da ti konji više rade, ali osjeća da bi mogli i bolje da se hrane... To je samo jedan primjer poređenja. To znači da se pred partisku organizaciju i novu upravu postavljaju ozbiljni zadaci unapređenja zadružne proizvodnje.

Novi pretsjednik, Cvjetan Šurlan, stari partijac iz rata, koji je bolestan, rekao je:

— Daću život za zadrugu.

On je to rekao ubijeđeno i ja vjerujem da će se buniti kad ga partiska organizacija bude slala na liječenje. Govorio mi je o tome kako će zidati novu zadružnu štalu, graditi kukuruzane, praviti nova kola, podizati mlin za selo, nabavljati ovce za zajednicu. Rekao je da je hitno potrebno osnovati stočarsku brigadu, koja će se brinuti za ishranu i negu stoke. Zato je uputio na kurs jednoga omladinca koji će, kad se vrati, biti stočarski brigadir.

Cvjetan Šurlan je rekao i ovo:

— Zimus smo ispekli u zadruzi 1500 litara rakije. Svu smo popili. Mogli smo popiti pola, a onu drugu polovinu prodati i za taj novac kupiti 50 ovaca. Imamo odlične uslove za ovce.

Takva je borba za socijalistički preobražaj kozarskih sela. Ona je grčevita. Ona potsjeća na rat. Tako su i partizani išli u juriše: gladni, bosi i goloruki, ali su pobjeđivali.

Seoski špekulanti odvraćaju seljake od zadruga, organizuju kosidbe na svojim gazdinstvima, uništavaju zadružnu imovinu i — idu u zatvor.

S njima je — Informbiro. Cvijo Šurlan htio je da špekuliše i nije izvršio svoje obaveze u otkupu žita — sad je zatvoren. Dušan Stojnić, zatvoren je jer je kovao informbiroovske zavjere protiv svoje zemlje.

Ako sa Kozarčanima razgovarate o Informbirou, kazaće vam kratko:

— To je banda.

Tako su Kozarčani, za vrijeme rata, zvali fašističku vojsku i četnike.

Ovo mi je pričala tetka Marija Banjac:

— Moj Lazar (komandir partizanske čete, poginuo u IV ofanzivi) ovako mi je 1941 govorio o ruskoj pomoći »Uzdajmo se mi — veli u se, i u svoje kljuse. Spor je Rus kao jež...«

Kozarska omladina danas pjeva:

»Oj, Staljine, bio si nam dika,
a sada si vođa klevetnika...«

Kozarčani znaju da kritikuju svoju vlast, jer teže da ona radi najbolje, ali su glasali za Narodni front sa 99,5 procenata.

Sluge vrletne zemlje rade s pjesmom:

»U kolu je zapjevala snaša,
pod Kozarom nestaje međaša...«

Razbuktava se borba za socijalistički preobražaj sela i napredak poljoprivrede, teškoća ima dosta, ljudi se muški bore s teškoćama.

Mladen OLJAČA

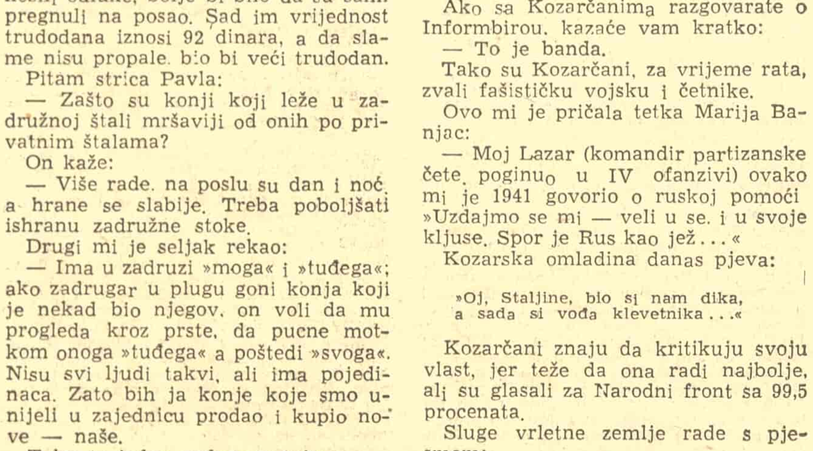

Pogled iz Zadranske dvorane kroz Buvina vrata na ciborij iz Bišća
(Sa Izložbe jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva u Parizu)

OPŠTE UPUTSTVO

o visini autorskih honorara za objavljivanje književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova

I

Opšte odredbe

1. Visinu autorskih honorara za objavljivanje književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova propisaće pravilnicima ministri za nauku i kulturu u sporazumu sa ministrima prosvete narodnih republika na osnovu i u okviru propisa i iznosa ovog uputstva. U Narodnoj Republici Crnoj Gori ovaj pravilnik propisaće Ministar prosvete.

2. Visinu autorskih honorara za objavljivanje književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova određuju slobodnim ugovaranjem autor dela (nosilac autorskog prava) i izdavač u granicama iznosa predviđenih ovim uputstvom odnosno pravilnicima narodnih republika.

3. Visina autorskih honorara određuje se prema vrsti dela, i to:

a) za sve vrste književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova u prozi — po autorskom tabaku (30.000 znakova sa belinama) ili paušalno za celo delo;

b) za poeziju — po jednom redu pesme;

v) za sastavljanje antologije poezije i proze i za sastavljanje bukvara — paušalno za celo delo;

g) za objavljivanje muzičkih dela — po prodajnoj ceni pojedinog primerka;

d) za snimanje kinematografskih dela: za filmski scenario, filmsku režiju i snimanje — paušalno, a za snimanje muzičkih dela — po jedinici trajanja muzike u filmu.

4. Prenošenje autorskog prava u smislu čl. 7 Zakona o zaštiti autorskog prava na celokupno delo ili na pojedine njegove delove na druga fizička i pravna lica, u celosti ili delimično, vrši se slobodnim ugovaranjem.

Ugovori o prenosu autorskih prava moraju se zaključivati pismeno, uz tačno naznačenje prirode i uslova korišćenja autorskog prava.

Prenošenje autorskog prava može se vršiti najduže za 10 godina.

II

Visina autorskih honorara

A. honorari za književna, umetnička i naučna dela i naučne radove

Autorski honorari za objavljivanje pojedinih vrsta književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova iznose:

VRSTA DELA	Tiraž u hiljadama do	Visina honorara po autorskom tabaku (30.000 znakova sa belinama)	Visina paušalnog honorara za celo delo
		DINARA	
1. Umetnička proza:			
a) pripovetke, novele, umetničke crtice, romani, dnevnici sa književnom vrednošću itd.	10	2.000—8.000.—	
b) eseji, drame, kritike itd.	5	2.000—8.000.—	
2. Filmski scenario	7	2.000—8.000.—	
3. Umetnička pripovetka, novela, esej i kritika ako nisu više od polovine autorskog tabaka			2.000—5.000.—
4. Poezija za jedan red pesme 25—60 dinara	5 a 15 za dečju poeziju		
Za pesme koje su u celini ili većim delom pisane kratkim stihom (i ispod 6 slogova) za jedan red se može računati od 15—30 dinara			
Za pesmu od 30 štampanih redi koja ima naročitu književno-umetničku vrednost honorar može da iznosi			2.000—4.000.—
5. Pesme u prozi, basne i sl.	5		500—2.500.—
6. Dečja umetnička proza	15	2.000—8.000.—	
7. Originalna naučna dela i naučni radovi iz svih oblasti nauke	3	3.000—8.000.—	
Za naučna dela i naučne radove od naročite naučne vrednosti može se ugovoriti i veći honorar.			
8. Naučna građa:			
a) objavljivanje sistematski izložene nove nauč. građe	3	2.500—4.000.—	
b) objavljivanje naučne građe u prepisu	3	1.500—3.000.—	
v) objavljivanje novo pronađene i kritički obrađene građe	3	3.000—5.000.—	
9. Naučno popularna i stručna dela	15	2.000—7.000.—	
10. Propagandno-masovna literatura iz svih oblasti ljudskog znanja i delatnosti	40	1.500—5.000.—	
11. Udžbenici za univerzitete (fakultete), visoke (velike) škole i umetničke akademije			
a) stalni udžbenici	3	2.500—7.000.—	
Ako udžbenik ima karakter naučnog dela važe iznosi honorara predviđeni za originalna naučna dela i naučne radove.			
b) privremeni udžbenici — sa oznakom »štampano kao rukopis«	3	2.000—5.000.—	
v) skripta (umnoženja predavanja) priznata od nastavnika	3	1.500—3.000.—	
12. Udžbenici za srednje škole	30	2.500—6.000.—	
13. Udžbenici za sedmogodišnje (osmogodišnje) škole	50	2.000—5.000.—	
14. Udžbenici za osnovne škole	100	2.000—4.000.—	
15. Bukvari			30.000—50.000
16. Beleške o enciklopedijama i leksikonima			100—700.—
17. Članci u enciklopedijama i leksikonima			1.000—5.000.—
18. Beleške, ocene i prikazi			od priloga 200—3.000.—
19. Komentari uz zakone i druge pravne propise ukoliko nisu sistematska naučna dela		1.500—6.000.—	
Ako su komentari uz zakone i druge pravne propise sistematska naučna dela važe iznosi honorara predviđeni za originalna naučna dela i naučne radove.			
20. Objašnjenje i napomene uz zakone i druge pravne propise		1.000—3.000.—	
21. Sastavljanje zbirki zakona i drugih pravnih propisa		400—1.000.—	
22. Izrada stvarnih registara		1.500—4.000.—	
23. Rečnici	30	2.500—6.000.—	
24. Specijalni rečnici (dijalektološki, terminološki, stručni i dr.	5	4.000—6.000.—	
25. Kompilacije džepnih rečnika	30	1.000—3.000.—	
26. Sastavljanje antologije umetničke literature			15.000—30.000.—
27. Izbor umetničke i naučne literature koji nema karakter antologije		500—2.000.—	
28. Sastavljanje drugih zbornika (školskih čitanki, hrestomatija i dr.)			10.000—25.000.—
29. Prevodi:			
a) klasična, književna i umetnička proza i naučna proza sa specifičnom i novom terminologijom		2.000—5.000.—	
b) ostala književno-umetnička i naučna proza		1.500—4.000.—	
v) prevodi popularno-naučne, propagandno-političke publicističke literature		600—2.000.—	
g) klasična poezija po redu 20—45 dinara			
d) ostala poezija po redu 15—30 dinara.			

30. Kod prevoda sa jednog jugoslovenskog jezika na strani jezik iznosi honorara iz tačke 29 povećavaju se za 10—20%.

31. Kod objavljivanja dela domaćih autora u prevodu sa jednog jugoslovenskog jezika na drugi jugoslovenski jezik autoru originalnog dela pripada honorar kao za sledeće izdanje.

32. Za dela koja se objavljuju u školskim čitankama, kao i za dela gde se pojavljuje država kao nosilac autorskog prava plaćaće se za prozu od autorskog tabaka 1.200 dinara, za poeziju od reda 10 dinara, a za basne i pesme u prozi 300 dinara za svako izdanje bez obzira na tiraž.

U izuzetnim slučajevima za dela gde se pojavljuje država kao nosilac autorskog prava ministarstvo za nauku i kulturu odnosno ministarstvo prosvete narodne republike može odrediti i manji honorar ili potpuno osloboditi od plaćanja honorara.

33. Redigovanje književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova honoriše se po autorskom tabaku od 300—1.500 dinara, a izuzetno teško redigovanje do 2.000 din.

Za jezičku i opštu stručnu redakciju honorar iz prethodnog stava pripada samo za prvo izdanje, a za naučno-stručnu redakciju za svako izdanje.

B. Honorari za objavljivanje muzičkih dela

34. Autorski honorari za objavljivanje muzičkih dela iznose:

a) za dela velikih formi (opera, balet, oratorij, kantata, simfonijska poema, odgovarajuća forma za kamerne sastave itd.) od 20—35%;

b) za dela manje forme od 15—30%;

v) za masovne pesme od 15—20%, i

g) za dela zabavne muzike od 10—15% od prodajne cene pojedinog primerka.

35. Tekstovi upotrebljeni za kompozicije plaćaju se kao poezija nezavisno od autorskog honorara kompozitora.

36. Za obrade i prerade muzičkih dela obrađivaču odnosno preradivaču, prema zamašnosti i bitnosti obrade odnosno prerade, pripada do 50% od autorskog honorara predviđenog u tački 34 od a) do g), a za aranžmane od 20—40%.

37. Za obrade muzičkog folklora honorar predviđen u tač. 34 od a) do g) pripada u celini obrađivaču.

38. Za priređivanje muzičkog izdanja plaća se priređivaču honorar u visini od 20—40% honorara predviđenog za kompozitora, ukoliko nije drukčije ugovoreno.

39. Za priređivanje izdanja muzičkog folklora koji je priređivač sam prikupio plaća se 15—20% od prodajne cene pojedinog primerka.

40. Proizvođači gramofonskih ploča plaćaju u času puštanja gramofonskih ploča u prodaju 7,50% od prodajne cene na ime autorskog honorara.

V. Honorari za snimanja kinematografskih dela

41. Za snimanje kinematografskih dela plaća se:

	Dinara
a) autoru scenarija:	
— za umetničke filmove	od 80.000—140.000
— za dugometražne, dokumentarne filmove preeko 1.500 metara dužine)	od 20.000— 60.000
— za nastavno prosvetne i kratkometražne dokumentarne filmove	od 5.000—30.000
b) režiseru umetničkog filma koji nije u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma	od 80.000—160.000

Visina ove premije određuje se prema vrsti, obimu i vremenu snimanja filma (laki, zabavni, muzički, istoriski film sa velikim brojem statista itd) kao i prema objektivnoj složenosti umetničkih problema pri realizaciji filma.

Režiseru filma koji je u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma i za posao režije već dobija mesečna primanja, smatra se da je honorar za režiju sadržan u njegovim mesečnim primanjima.

v) Režiseru umetničkog filma koji nije u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma pored honorara pod b) može se dati i:

— premija za kvalitet režije; i
— premija za uštede u vremenu i materijalu.

Premija za kvalitet režije daje se u iznosu od 50.000 do 100.000 dinara, a njena visina određuje prema postignutom kvalitetu režije. Kvalitet režije ocenjuje posebna komisija.

Premija za uštede u vremenu i materijalu daje se u iznosu od 10.000 do 50.000 din.

Visina ove premije određuje se prema uštedi u vremenu i materijalu (ušteda filmske pantljike, dekora, građevinskog materijala itd) i može se dati samo u slučaju ako ušteda u vremenu i materijalu nije išla na štetu kvaliteta režije filma.

g) Snimatelju filma: ako je u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma i za posao snimanja već dobija mesečna primanja, smatra se da je honorar za snimanje sadržan u njegovim mesečnim primanjima, a ako nije u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma — pripada mu honorar u visini mesečnih primanja koja bi mu pripadala po postojećim propisima da je u stalnom radnom odnosu sa proizvođačem filma.

d) Autoru muzičkog dela po minutu trajanja muzike u filmu:

	Dinara
za naručenu muziku:	
— za sve vrste filmova i filmskih reportaža od	1.500—3.000
Za nenaručenu (gotovu) muziku:	
— za sve vrste filmova i filmskih reportaža od	500—1.200

U honorare pod a), b), g) i d) ove tačke uračunat je i honorar za pravo prikazivanja.

III

Ostale odredbe

1. Najviše stope honorara predviđene ovim uputstvom za prevode mogu se platiti samo za odgovorni prevod tj. za prevod spremljen za štampu kome nije potrebna nikakva redakcija.

Ukoliko je prevodu potrebna redakcija honorar za redakciju zajedno sa honorarom za prevod ne može ni u tom slučaju preći najveću stopu honorara predviđenu za prevod.

2. Honorari predviđeni za objavljivanje književnih, umetničkih i naučnih dela i naučnih radova (II — A) plaćaće se za prvo izdanje. Za drugo izdanje plaća se 60%, a za treće i sva ostala 50% od honorara predviđenog za prvo izdanje.

Ako kod prvog izdanja tiraž objavljenog dela pređe predviđenu visinu preko polovine, višak će se smatrati drugim izdanjem, a ako je višak ispod polovine predviđenog tiraža smatraće se trećim izdanjem.

Odredbe prethodnog stava neće se primenjivati na honorare za književna, umetnička i naučna dela i naučne radove kod kojih nije predviđen tiraž (II — A tač. 3, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 i 29).

3. Kod ugovaranja autorskih honorara u granicama predviđenih iznosa u ovom uputstvu uzimaće se u obzir umetnička i naučna vrednost dela koje se izdaje. U tom cilju izdavači treba da prethodno pribave mišljenje književnog, umetničkog, stručnog ili naučnog saveta koji postoje pri izdavačkim preduzećima ili mišljenje odgovarajućih umetničkih odnosno naučnih ustanova.

4. Za sabrana ili izabrana dela jednog autora plaćaju se honorari predviđeni za prvo izdanje.

5. Kad autor dela preradi svoje delo i prerada sačinjava 25% obima i sadržine prvobitnog dela, autorski honorari će se platiti kao za prvo izdanje.

6. Za sve literarne vrste i naučne radove objavljene u listovima i časopisima važe iznosi honorara predviđeni pod II) ovog uputstva ako tiraž ne prelazi 50.000 primeraka.

Za objavljivanje ovih dela u listovima i časopisima sa tiražom većim od 50.000 primeraka predviđeni iznosi honorara povećavaju se, i to:

a) u listovima i časopisima sa tiražom preko 50.000 do 100.000 za 10%;

b) u listovima i časopisima sa tiražom preko 100.000 do 200.000 za 15%; i

v) u listovima i časopisima sa tiražom preko 200.000 za 20%.

Za članke do polovine autorskog tabaka od naročite vrednosti objavljene u listovima i časopisima, honorar može da iznosi od 2.000 do 5.000 dinara za ceo članak.

Pri određivanju ovog honorara uzimaće se u obzir vrednost članka i mesto članka u listu odnosno časopisu.

7. Od ugovorenog autorskog honorara na osnovu ovog uputstva plaćaće se 60% kad se delo primi za štampu, a ostatak kad delo izađe iz štampe.

Dozvoljeno je davanje akontacije honorara i pre ovog roka.

8. Autorski tabak izračunava se na sledeći način: broj znakova sa belinama u najpunijem redu množi se sa brojem redova na punoj strani i sve to pomnoži sa brojem punih strana u knjizi i podeli sa 30.000. Praznine na stranama u knjizi ne ulaze u obzir pri obračunavanju autorskog tabaka.

Pod belinama u smislu ovog uputstva podrazumevaju se praznine između reči.

9. Danom stupanja na snagu ovog uputstva prestaju da važe Opšta uputstva o visini autorskih honorara za književno-umetnička dela i naučne radove br. 5455 od 16 decembra 1946 godine (»Službeni list FNRJ« br. 106/46). Ugovori zaključeni po propisima tih uputstava mogu se sporazumom stranaka revidirati u granicama propisa ovog uputstva.

10. Ovo uputstvo stupa na snagu danom objavljivanja u »Službenom listu Federativne Narodne Republike Jugoslavije«. Do donošenja pravilnika ministara za nauku i kulturu u sporazumu sa ministrima prosvete narodnih republika primenjivaće se neposredno propisi ovog uputstva na celoj teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Br. 10560
26 maja 1950 godine
Beograd

Ministar vlade FNRJ
Pretsednik
Saveta za nauku i kulturu,
Rodoljub Čolaković s. r.

(Službeni list FNRJ broj 38 od 31 maja

Redakcioni odbor

Jovan Popović, Čedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Oslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Đonović i Dmitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara.
Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara

Rukopisi se ne vraćaju.
Broj čekovnog računa 1-2060378
Poštanski fah 617

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.